

кат. кон.

203430

[1-4,4a,4b,5-7] II

[1-4, 42, 44, 5-7]

Nr. 55-

5795

CELNIEJSZE UTWORY ŁACIŃSKIE

JANICKIEGO, KOCHANOWSKIEGO I SARBIEWSKIEGO

ZE WSTĘPEM I OBJAŚNIENIAMI

WYDAŁ

Dr. M. JEZIENICKI,

PROFESOR V. GIMNAZYUM I DOCENT UNIW. WE LWOWIE.

CZĘŚĆ II.

WE LWOWIE
NAKLADEM AUTORA
1899

IANICII, COCHANOVII, SARBIEVII CARMINA SELECTA

EDIDIT,

PRÆFATIONE INSTRUXIT, ADNOTATIONIBUS ILLUSTRAVIT

Dr. M. IEZIENICKI,

PROF. V. GYMNASII ET PRIV. DOC. IN UNIV. LEOPOLITANA.

PARS II.

LEOPOLI
SUMPTIBUS AUCTORIS
1899

Elegia X.

Ad Raphaëlem Vargavium iter in patriam adornantem.

Ibis iter longum, mihi taedia longa relinques,
 Ut patriae videas dulcia rura tuae,
 Vargavi, qui non, ut sum tibi coeptus amari,
 Desinis officiis me cumulare tuis.
 Ibis, ego interea superos in vota vocabo, 5
 Ut cito te revehant restituantque mihi.
 Nam sine te quid in hac, quo recreer, urbe videbo,
 Quidve, tuus Clemens quo capiat, erit?
 Est, fateor, locus hic, qui delectare vel ipso 10
 Aspectu quemvis et recreare queat;
 Est populus, quem iure probes, est copia rerum,
 Sunt fora, sunt magni plurima templa Dei;
 Fama recens semper variis a partibus orbis,
 Hac et longinquum qui facit hospes iter.

Elegię X., jedną z najpiękniejszych z całego zbioru, skreślił poeta w Krakowie w marcu r. 1542. Przypomina ona w niektórych szczegółach Hor. Epod. I. i Tib. I. 3. Wystosowana jest do serdecznego przyjaciela poety, Rafała Wargawskiego, późniejszego kanonika i proboszcza katedralnego w Krakowie. Tenże wybierał się na wiosnę r. 1542 z Krakowa w podróż do ojezystych stron w Wielkopolsce, leżących w pobliżu rodzinnej wioski Janickiego. W powyższej elegii żegna poeta w serdecznych słowach swego przyjaciela, wyrażając głęboki żal, że go opuszcza. On sam wespół z Wargawskim chętnieby się wybrał do rodzinnej wioski, — by oglądać matkę i brata, których od sześciu lat nie widział, i pomodlić się na grobie ojca, który zmarł, nie zobaczywszy syna po powrocie z ziemi Auzońskiej, — gdyby choroba nie przykuwała go do łoża. Wkońcu życzy poeta przyjacielowi szczęśliwej

drogi i rychłego powrotu do Krakowa.

Iter adornantem, zam. zwykłego słowa: comparantem lub parantem.

3. ut, spójnik czas. — tibi, dat. auct. = a te.

5. superos in vota vocabo = deos votis (w modłach) invocabo. Por. Verg. En. 5. 234: divosque in vota vocasset, i 7. 471.: divosque in vota vocavit.

7. in hac... urbe t. j. w Krakowie.

9. locus hic (t. j. Kraków), jest podmiotem; przed *qui* trzeba się domyślić talis.

11. Est, scil. Cracoviae; populus, o mieszkańcach Krakowa.

13. Variis = diversis.

14. Łącz: Fama... orbis et hospes scil. Cracoviam venit, qui hac (t. j. przez Kraków) longinquum iter facit. Mowa tu o ludziach, którzy, odbywając podróże do dalekich krajów, w Krakowie się zatrzymują.

Incumbunt urbi colles turresque Vaveli, Vicina mugit Vistula raucus aqua.	15
Iamque dies nitidi mundique iuventa redibit, Verque suas ad nos iam revocabit opes; Omnia ridebunt, volucrum mulcebitur aër Cantibus, omnis ager, lucus et omne nemus.	20
Gaudebunt sed enim iis alii, quicunque fruentur, Non ego, quem toto tempore lectus habet, Totque voluptates, bona tot communia ne quid Pertineant ad me perveniantque, facit.	
Ergo mihi soli sunt oblectamen amici, Et fallunt nostri taedia longa mali; Visunt, solantur, disturbant nubila mentis, Utque animum foveam spe meliore, iubent.	25
In quibus ipse unus cum sis et primus in isto Ordine, discessu maereo iure tuo.	30
Crede, tua teneor sic consuetudine et imum Cor mihi tam magno flagrat amore tui, Ut malim tecum in terris, ubi nulla voluptas Sincera est, longas continuare moras,	
Quam sine te in caelo fieri conviva deorum, Permittatur ab iis optio si qua mihi.	35
O ego nunc aliquas vires et corpus haberem, Quod patiens pluviae sit patiensques Noti! Non hoc solus iter faceres, comes ipse venirem Et fierem currus sarcina prima tui.	40

15. Vavelus, góra Wawel, na której się wznosi zamek królewski z wieżycami.

16. Vicina, scil. Vavelo.

17—20. opisuje poeta wszystkie czary i piękności wiosny mającej wkrótce zawitać; poeta bowiem pisał ten wiersz w marcu.

21. sed enim, a jednak. — iis, (czytać jako wyraz jednozgłoskowy) należy także do fruentur.

23. Łącz: facit (scil. lectus), ne quid (= aliqua parte) tot voluptates, tot bona communia ad me pertineant perveniantque.

25. soli należy do amici.

26. fallunt, skracają, łagodzą. — mali, o chorobie poety.

28. Łącz: et iubent, ut animum... foveam.

33. Myśl w. 33—36 jest nst.: Wolałbym z tobą żyć w nieszczęściu, niż doznawać najwyższego szczęścia bez ciebie.

36. iis, tu wyraz jednozgl.

40. sarcina prima zam. primus, t. j. ja pierwszy obciążyłbym (wsiadłbym) twój wóz, t. j. ja pierwszy towarzyszyłbym ci w podróży do stron rodzinnych.

Arva salutarem tua laetus et arva viderem,
 Quae te delicias progenuere meas.
 Tu quoque, si velles, posses mea rura videre;
 Non procul a vestra nam mea distat humus.
 Dulcis humus, quae iam septem non vidit ab annis 45
 Ianicii, multum quo tumet, ora sui,
 Cum tamen hoc unum imprimis suspiret et optet,
 Hoc unum superos nocte dieque roget.
 Tempus erit, veniam, parvi gaudete penates!
 Quo vestra intrabo limina, tempus erit. 50
 Et matrem servate mihi fratremque; doloris,
 Quod pater interiit, sit mihi, quaeso, satis.
 Interiit, nec me reducem conspexit ab orbe
 Ausonio, in votis quod sibi semper erat.
 Sed quam difficiles, Parcae, illi in vota fuistis, 55
 In mea tam faciles nunc, precor, este mihi.
 Accelerate diem, qua solvam iusta sepulcro
 Illius et tali carmine busta notem:

44. mea... humus, t. j. Januszkowo, rodzinna wioska Janickiego.

45. septem ab annis, liczba 7 lat, w ciągu których Janicki nie oglądał wioski rodzinnej, nie jest całkiem dokładną; licząc bowiem od kwietnia lub maja r. 1536, kiedy to nasz poeta dostał się na dwór prymasa Krzyckiego, aż do marca r. 1542, w którym została skreślona powyższa elegia, otrzymamy właściwie niespełna 6 lat. Liczba 7 lat da się wyjaśnić tą okolicznością, że Janicki obliczał ów przeciąg czasu na sposób Rzymian, którzy, jak wiadomo, podając ogólną sumę dni miesiąca, doliczali do niej nie tylko dzień do którego liczyli, lecz także dzień, od którego rachubę zaczęli.

46. tumet, t. j. wioska rodzinna była dumną z tego, że tak sławnego poetę na świat wydała; stąd: sui.

48. superos = deos.

49. Tempus erit, veniam, krótko, zam. quo veniam. — parvi penates, ze względu na mały wiejski domek i szczupłe gospodarstwo rodziców poety.

51. Łącz: sit mihi, quaeso, satis dol., quod p. int.

52. Ojciec poety umarł prawdopodobnie w r. 1541.

53. reducem... ab orbe Ausonio, mowa tu o powrocie poety do ojczyzny ze studyów w akademii państwowej w r. 1540.

54. in votis... sibi (zam. ei) erat, było jego (ojca) gorącym życzeniem.

55. difficiles illi in vota = diff. in vota illius. — w. 56. faciles in mea (scil. vota). Facilis, difficilis in vota alcus, łaskawy, nielaskawy dla życzeń czyichś. Składnia facilis i difficilis z *in c. accus.* za przykładem Owid. — 58. illius = patris. — busta, plur., o jednym nagrobku.

- Hic tegor agricola obscurus, sed laude poetæ,
 Quem genui, per tot compita clarus eo. 60
 Sed reflecto viam, de qua deduxerat ingens
 Et patriae et cari me genitoris amor.
 Invideo tibi, Vargavi generose, quod agros
 Aspicias patrios aspiciasque larem.
 Invideo, simul opto tamen, praecedat euntem 65
 Omine felici candida semper avis.
 Iucundi spirent Zephyri, quacumque fereris,
 Deiciat nullas nubilus Auster aquas.
 Sed precor imprimis, aptet tibi Daedalus alas,
 In quibus effugit Gnosia tecta, suas, 70
 Ut citius venias, quo tendis, et inde recurras
 Hanc quoque, praestituis quam mihi, et ante diem.

60. per tot compita clarus eo, t. j. sława moja rozchodzi się daleko i szeroko po świecie. Powyższe słowa epitafu fikcyjnego, gdyż nie był on nigdy wryty na nagrobku zmarłego ojca, podyktowało poecie przeczczenie nieśmiertelnej sławy, jakiej spodziewał się zażywać u potomności.

61. reflecto viam = redeo ad viam, propositum, wracam do rzeczy, t. j. do osoby Wargawskiego, o którym była mowa w w. 44. Zwrot reflecto viam, nie znajdujący się u klas. pisarzyw rzym., urobił poeta według analogii zwrotu: pedem reflectere, u Cat. 64. 112, i gressum refl. Sen. Thyest. 428.

63. generose, gdyż Wargawski był szlachcicem herbu Rola.

64. larem, meton. o domu rodzinnym.

65. euntem (= proficiscentem), scil. te.

67. nubilus Auster, chmury gromadzący A., podobnie Owid. Pont. 2. 1. 26. i Prop. 2. 13. 56.

68. aquas, o deszczu.

70. In quibus, błędnie zam. quibus; jest to może polonizm (ulecieć na skrzydłach). — Gnosia tecta, zamek króla Minosa w mieście Gnosus na wyspie Krecie.

72. Łącz: et ante hanc quoque diem, quam mihi praest. Et — quoque i etiam quoque, zam. samego etiam spotykamy tylko w archaicznej i późniejszej łacinie; et quoque ma Plin. 8. 16. (21); quoque etiam Plaut. Merc. 2. 2. 56. — Ter. Hec. 5. 1. 8 i 35, etiam quoque Lucr. 5. 517.

Variarum Elegiarum liber.

Elegia II.

Natalem Cricii celebrat et miram hiemis temperiem, quae per id tempus
acciderat, describit.

Lux Cricii natalis adest, gaudete Poloni,

Et laeti festum concelebrate diem.

Nunc decet ornatis crines redimire coronis

Sollemnesque umeris composuisse togas.

Nunc decet aurato torques appendere collo,

Chrysolithis nitidas irradiare manus.

Quicquid opum latuit, nunc depromatur in usum,

Quicquid et a rubris India misit aquis.

Cesset opus, cessent iratae iurgia linguae,

Candida pax nivea cum bonitate veni!

Turba, sacris segetem flammis adolete Sabaeam

Et quicquid placidi vendit odoris Arabs.

Illa dies haec est felicitis conscia partus,

Quae matri Cricium Sarmatiaeque dedit,

Qua nostris est natus honos et gloria rebus,

Praesidium patriae praesidiumque mihi,

Elegię II, przypominającą w niektórych szczegółach Tib. II. 2, skreślił poeta z końcem listopada r. 1536, prawdopodobnie w Krakowie, ku uczczeniu dnia urodzin Krzyckiego, przypadających na św. Andrzeja (30. listop.).

1. Lux = dies. — O Krzyckim i stosunku jego do Janickiego zob. Wstęp str. 13.

3. crines redimire coronis; poeta naśladuje zwyczaj starożytnych Greków i Rzymian, którzy podczas uroczystości i biesiad zrobili głowy wiencami.

4. sollemnes... togas, o szatach świątecznych.

5. aurato torques app. collo, zam. auratas torques app. collo (hypallage adiect.).

6. chrysolithus, topaz; poeta miał

tu prawdopodobnie na myśli złote pierścienie wysadzane topazami.

8. a rubris... aquis = Mare Erythraeum, na południowym wybrzeżu Arabii i Indyi Wschodnich. W słowach: Quicquid—aquis ma poeta na myśli perły, których połów odbywał się głównie w morzu opływającym Arabię.

11. Turba, gmin, pospólstwo, w przeciwieństwie do szlachty, do której się odnosią ww. 1—10. — Turba—adolete, constr. ad sensum. — seges Sabaea, kaczidło, które rozdziło się w Arabii szczęśliwej (felix), szczególnie w okolicy miasta Saby.

13. Haec illa dies, ten sławny dzień, t. j. dzień św. Andrzeja (30. listop.). — Co do połączenia zaimków hic ille por. Tacyt. An. 14. 22: hunc illum numine deum destinari credebant.

Nescia mens fastus, specimen pietatis et aequi, Conspicuus sanctae religionis apex.	
Plus illa veneranda die, qua parvus in antris, Creta, tuis vidit lumina prima Iovis,	20
Indigno miseri genitus maerore parentis, Quem ferus in tristem praecipitavit humum.	
Cum quo nata simul violenta superbia terras Invasit variis concomitata malis.	
Tunc primum caedes, periuria, bella, rapinae, Sacrilegaeque deos impetiere manus.	25
Tunc primum cecinit Titania virgo receptu Et dedit ignotae saucia terga fugae.	
Ipsa deum dominus, signum feritatis ut esset, Sumpsit in armatam fulmina saeva manum.	30
At simulac nobis Cricium pia fata dederunt, Antiquos referunt tempora nostra dies.	
Ferrea paulatim mollescunt saecula in aurum, Tollit honoratum iam Themis alma caput.	
Cardine non solito mutatus vertitur annus, Iam variat leges tempus et aura suas.	35
Ecce benigna suum non servat bruma tenorem, Annosi similem non meministis avi.	

18. apex, najwyższa ozdoba, por. Cic. sen. 17. 60: apex est senectutis auctoritas.

19. Łącz: (Cricii dies natalis) plus veneranda est illa die (abl. comp.), qua...

20. parvus... Jovis, jest nom. zam. Juppiter. Forma nom. Jovis znachodzi się u dawniejszych (Ennius, Varro) i późniejszych pisarzy rzym. (Appul. de deo Socr. p. 42. extr.).

21. indigno maerore, zam. cum (wśród) ind. maer. — parentis = Saturni.

22. ferus, scil. Juppiter. — in tristem humum = in Orcum.

23. Cum quo (scil. Jove), zam. zwykłego połączenia quocum.

24. Concomitata, biernie.

25. Tunc... rapinae, scil. prodierunt.

27. Titania virgo = Themis, córka Nieba i Ziemi. — receptu, dat. ściągnięta forma z receptui.

28. saucia terga, obrazowo, ze względu na to, że ród ludzki wykraczał przeciw prawu i sprawiedliwości.

29. Deum (=deorum) dominus = Juppiter.

32. antiquos... dies, o dniach za rządów Saturna.

33. mollescunt in aurum, t. j. zmieniają się w złoty wiek.

35. cardine należy do vertitur.

38. similem, scil. brumam.

Scribimus haec quamvis primi sub mense Decembris, Non querimur nobis obriguisse manus;	40
Nostraque ad hibernum iaceat licet ora Booten, Est nondum solita frigida facta nive.	
Surgere roscidulis flores miramur in hortis, Graminis aestivum nec cecidisse decus.	
Rura suas laetantur opes revivere, nec altam Umbriferas silvam deposuisse comas.	45
Herba novae segetis medias ostendit aristas, Exserit arrectum paeneque spica caput.	
Pastor agit saturas per amoena rubeta capellas Et tepidi sitiens fluminis haurit aquam	50
Praeteritique memor secum sic forsitan anni: »Hic fluvius iam nunc lubrica testa fuit«.	
I nunc, et Latiam nostris laudato Polonis Temperiem, et nullum quod timet Almo gelu.	

39. Po *quamvis* kładzie^{je} Janicki indie. i coniunct. — Elegię powyższą pisał poeta, jak to już zaznaczyliśmy we wstępnej uwadze, krótko przed 30. listopada, który był dniem urodzin Krzyckiego i po którym bezpośrednio następował dzień 1. grudnia. Czas ten określa poeta niezwykłym zwrotem »primi sub mense Decembris«, który oznacza »około miesiąca grudnia, a mianowicie jego początku« = »około początku miesiąca grudnia«. Primi jest objaśniającym dodatkiem do wyrazu Decembris. Co do znaczenia primi Decembris = z początkiem grudnia, por. Werg. En. 6. 453: primo... mense = z początkiem miesiąca. Podobne określenie czasu (jak w w. 39.) spotykamy także w Janick. Epigr. 27. w. 1.: »primae sub tempore brumae«. — *Sub* z *accus.* lub *ablat.* rzeczownika określa niekiedy tylko w przybliżeniu czas, w którym jakaś czynność się odbywa, azatem po polsku, *około*, *mniej więcej*.

41. Bootes-ae, gwiazda w pobliżu wielkiej niedźwiedzicy, konstelacyi na północnem niebie. — ora-ae, okolica, kraj.

43. roscidulus, adj. deminut. od roscidus, rosą okryty, zroszony; formy roscidulus nie spotykamy u pisarzy rzymskich, lecz dopiero u humanistów polskich i obcych.

46. comae, przenośnie o liściu drzew.

47. herba novae segetis, o zbożu w jesieni zasianem. — aristae, końce, wąsy kłosów; medias aristas, wąsy do połowy (swej długości).

48. Łącz: spicaque (kłos) caput arrectum paene exserit, (wychyla, wystawia). Por. Owid. Tr. III. 12. 12: Herbaque, quae latuit Cerealibus obruta sulcis, Exserit e tepida molle cacumen humo.

51. secum sic forsitan, scil. loquitur.

52. nunc, o tej porze, t. j. z końcem listopada. — lubrica testa, o gładkiej skorupie lodu.

53 i 54. zawierają apostrofę poety do rzeki. — I, płyn. — Latiam...

Talia Sauromatae sed nec videre priores, Sunt certe canis ista stupenda viris; In nostros cecidere dies, simulatque vocatus Gnesnenses Cricius pascere coepit oves. O nimium dilecte Deo! tibi deditus aether, Te cupiunt omnes demeruisse dei.	55 60
Te nix, te glacies, Boreas, te signa, planetae, Te nimbi, pluviae, grando, pruina colit. Ergo viri, cui cuncta favent, celebremus honorem, Si vir hic est, superat qui pietate Iovem. Nunc gaudere libet, nunc annua sacra Lyaeo Reddere, nunc placidos multa rogare deos. At tu sancta dies Cricium comiteris euntem Incolumi coeptae prosperitate viae, Donec adhuc illi totidem numeraveris annos, Tempus ad hoc Lachesis quot numerare dedit.	 65 70

temperiem, o włoskim, łagodnym klimacie. — Łącz: et (scil. laudato lub praedicato), quod Almo n. g. timet. — Almo, mała rzeczka w Lacyum, wypływająca koło Bovillae i wpadająca poniżej Rzymu do Tybru (dziś. Acquataccia). — Almo użył poeta na oznaczenie rzeki polskiej wogóle.

55. Sauromatae, o mieszkańcach Polski. — nec = ne... quidem.

57. In nostros cecidere dies, scil. talia, t. j. owe niezwykle zmiany w przyrodzie. — vocatus, scil. in sedem archiepiscopalem.

58. Król zamianował Krzyckiego arcybiskupem gnieźnieńskim z początkiem paźdz. r. 1535, a kapituła gnieźnieńska dokonała jego wyboru dnia 29. paźdz. r. 1535. Jednak uroczysty ingres do katedry gnieźnieńskiej odbył Krzycki dopiero dnia 21. kwietnia r. 1536. — Gnesnenses... oves, o wiernych dyecezyi gnieźnieńskiej.

60. omnes dei, poeta wyraża się w duchu wyobrażeń pogańskich, podobnie w w. 64. i 66.; te demeruisse, zam. demerere, przysłużyć się tobie, zobowiązać sobie ciebie.

63. Łącz: honorem viri.

65. annua sacra Lyaeo reddere, tu o sutej libacyi winnej ku uczczeniu urodzin Krzyckiego, raz w rok przypadających.

67. i 68. Myśl tych ww. trudnych do zrozumienia i wyjaśnienia jest nst.: »Obyś, święty dniu (urodzin), użyczył Krzyckiemu zupełnej szczęśliwości w drodze, którą rozpoczął«. — Do *euntem* należy prawdopodobnie domyślić się wyrazów »*viam, honorem*«. — *viae*, scil. *honorum*.

69. i 70. Poeta życzy Krzyckiemu, który urodzony r. 1482 liczył w czasie pisania tejże elegii 54 lat życia, by jeszcze raz tyle lat przeżył, t. j. by dożył wieku ponad 100 lat.

Elegia IV.

Obitum Stanislai Cmitae, Palatini Belsensis, deplorat.

Sic ego nil istum nisi funera flebo per annum,
 Nec nisi pullati carminis auctor ero?
 Sic mea, quae fuerat laetis assueta Camenis,
 Musa dabit maestos ante sepulcra sonos?
 Cur mihi materiam, Lachesis, tam saepe querelae 5
 Obicis, in luctus officiosa meos?
 Vix bene deflevi Cricium — deflere sed illum
 Sufficient vitae tempora nulla meae —
 Vulneris accepti nondum mihi clausa cicatrix
 Est prior, alterius vulneris ecce dolor! 10
 Eripuit patriae Cmitam mors atra minorem,
 Nondum matura cum foret ille die;
 Nondum illi crines aetas asperserat albos,
 Ruga nec egregias laeserat ulla genas.

Elegię IV. skreślił poeta w Krakowie w drugiej połowie listop. r. 1537, wkrótce po zgonie Stanisława Kmity, wojewody bełzkiego, który żył w bezzennym stanie i umarł bezpotomnie w sile wieku około połowy listop. r. 1537. Był on młodszym bratem potężnego magnata Piotra Kmity, wojewody krakowskiego. W elegii tej wyraża poeta, będący wówczas dworzanim Piotra Kmity, głęboki żal z powodu śmierci przedwcześnie zgasłego Stanisława, oraz kreśli pochwały jego i całego rodu Kmitów, dołączając zarazem słowa pociechy dla strapionego brata.

Tyt. Palatinus Belsensis, wojewoda bełzki.

1. Sic, tak więc, tedy, wskazuje na rzeczy powszechnie znane. — W r. 1537 opiewał poeta w żałobnych wierszach zgon Krzyckiego († 10. maja 1537) i śmierć Anny z Górki, żony Piotra Kmity, która przeniosła się do wieczności we wrześnie t. r.

2. pullatus, czarno ubrany, żałobny.

3. Camenis, przenośnie, zam. carminibus.

4. dabit maestos ante sepulcra sonos = edet sonos sepulcrales, condet carmina funebria.

7. Śmierć Krzyckiego opłakiwał poeta w kilku wierszach, jak w epigramie 28, 29, 30. a nadto w osobnej elegii p. t.: *In funere immaturo Rever. Patris et Dom. Andr. Cricii... colloquium Rei publicae et tumuli*, którato elegia, dotychczas niewydana, zachowała się bezimienne w rękopisie petersburskim kanonika Kilowskiego (sig. Lat. XVII. Fol. 59).

9. Vulneris accepti, z powodu śmierci Anny z Górki, żony Piotra Kmity (zob. uw. do w. 1.).

10. dolor, scil. me premit lub angit.

11. Cmitam minorem = Stanislaum.

12. foret = esset. — die = tempore, aetate.

13. albos = canos.

Sed furit aetatem Mors importuna per omnem	15
Et rapit ad caecas obvia quaeque manus.	
Non illam ratio generis, non tangit honorum,	
Non et opum aut quod tu sis puer, ille senex.	
Exigit horrendum quavis de gente tributum,	
Nec quemquam, qua sit condicione, rogat.	20
Sic Aquilo folium quavis a fronde revulsum	
Deicit, hibernos nuntius ante dies.	
Non platani discrimen habet, non praeterit ornos,	
Amittit proprias et Iovis arbor opes.	
Salva viret semper taxus, Stygis arbor amica,	25
A qua mortiferum toxica nomen habent.	
Scilicet interitus citior plerumque bonorum est,	
Et peragunt longos deteriora dies.	
Quot scelerum proceres canis albere videmus	
Flagitiisque annos aequiperare suis!	30
Cmita, quod omne suum factis melioribus aevum	
Tradiderat, superum tam cito inivit iter.	
Nam quid erat probius, quid erat laudatius illo?	
Quid bene possessas sanctius inter opes?	

16. obvia quaeque ad caecas manus, niewłaściwie, zam. obv. caecis manibus (dat.) — manus caecae, skryte, niewidzialne; por. Owid. Met. 12. 492: caecam manum versare.

18. non et, zam. neque. — sis, zam. es.

22. nuntius ante hib. d. = praenuntius hibernorum dierum, hiemis.

24. Iovis arbor = quercus, dąb. — et = etiam. — opes, bogactwa, zasoby, t. j. liście i żołądź.

25. taxus, tuja, rosła według podań starożytnych w królestwie Hadesa. Zob. Ovid. Met. IV. 432: Est via declivis, funesta, nubila taxo, Ducit ad infernas per muta silentia sedes.

26. mortiferum toxica nomen, fig. t. zw. hypallage adiect. zam. mortifera toxica; jagody drzewa taxus były trujące. — a qua toxica nomen habent, oczywiście według błędnych

zapatrywań starożytnych, którzy o etymologii w naszym pojęciu mieli nader słabe wyobrażenie; toxicum bowiem pochodzi od gr. τοξικόν, t. j. sok trujący, używany do nacierania strzał.

27. zamiast *et* stosowniejsem byłoby *at* lub *sed*.

29. scelerum proceres (= principes), mistrze w występkach. — caniorum (scil. capilli), siwe włosy.

30. flagitiis suis jest dat. Myśl: liczba lat ich wieku dorównywa liczbie ich występków.

31. aevum = vitam, aetatem. — factis melioribus (dat.)... tradiderat, poświęcił.

32. inivit, częstszą formą jest iniit. — superum iter = iter in caelum, patriam caelestem.

34. Łącz: inter bene possessas opes.

Hic est cum paucis nostro conspectus in aevo,	35
Qui titulos fumum diceret atque nihil.	
Quos igitur sumpsit, sumpsit compulsus, honores,	
Et numquam impositum sponte subibat onus;	
Non quia deesse sibi vires ad magna videret	
Vir magnae ad quodvis dexteritatis opus,	40
Sed quia cernebat, quantum est Res publica numen,	
— Heu, modo per turpes contemerata manus —	
Et quia felices nimium nimiumque vocabat,	
In quibus una animi solaque cura sui est,	
Quos non exagitat diversis vita procellis,	45
Et qui, quod rectum est, noscere tempus habent.	
Nec datur hoc illis, quos publica functio rerum	
Et trahit in varias sollicitudo vices.	
Ergo sequebatur tranquillae sancta quietis	
Otia cum domini iuncta timore Dei.	50
Una salus servire Deo, sunt cetera fraudes,	
Hic illi versus semper in ore fuit.	
Hinc odium thalami constans taedaeque secutum est,	
Et mansit lecti caelibis unus amor.	
Atque utinam non sic animum firmasset in illo,	55
Lenius haec nobis funera flenda forent;	
Aspiceres parvum nunc, maxime Cmita, nepotem,	
Viveret et nati multus in ore pater,	
Nec tremere summam domus inclinata ruinam	
Digna per aeternos salva manere dies.	60

35. cum paucis, w liczbie, wśród niewielu, małej garstki. — aevo = saeculo.

38. impositum opus, t. j. dostojęstwa i zaszczyty.

39. quia... videret, zam. videbat. — deesse czytać jako wyraz dwuzgłoskowy.

41. Indicat. w pytaniu zależnem spotykamy często u Jan.

47. hoc, scil. tempus noscere (zam. noscendi), quod rectum est.

Łącz: functio rerum et sollicitudo. — publica functio rerum, zam. functio rerum publicarum.

52. illi, t. j. Stanislao Cmitae.

55. in illo, t. j. in amore vitae caelibis.

56. forent, zam. essent.

57. maxime (scil. natu) Cmita; t. j. Piotr, brat zmarłego Stanisława.

58. Łącz: et pater multus in ore nati viveret. — Myśl tych słów nst.: twarz syna wiernie przypominałaby ojca.

59. domus = gens, scil. Cmitarum; tremere ruinam, ponieważ Piotr Kmita nie miał również dzieci, przeto zachodziła obawa wygaśnięcia rodu Kmitów.

60. Dignus z infinit., za przykładem poetów rzym.

- Qua nulla in nostris superest antiquior oris,
 Nulla fide, meritis, pectore, Marte, prior.
 Sumpseris annales Cmitarum, magna videbis
 Nomina et ut summo semper iere gradu. 65
- Quaesieris tumulos, Cmitas tibi saxa loquentur,
 Saxa tot et tantis invidiosa viris.
- Illustres animae — nam vos melioribus oris
 Despicere in terras est manifesta fides —
 Cernitis, ut vestri generis paene ultimus heres 70
 Ante sepulcralem est corpus inane forem.
- Cernitis, ut pompae veniunt, ut Parca triumphos
 Ducit et atratos laeta gubernat equos;
 Praecedit funesta cohors nigrique tumultus
 Et quatit infaustas concolor ordo faces. 75
- Fert eques eversum, non sic ut convenit, ensem 75
 Longaque in armata frangitur hasta manu.
- Talia ferales celebrant spectacula ludos,
 Pro maestisque gemunt aera agitata tubis.

61. Nulla, scil. domus. — Ród Kmitów należał do najstarszych w Polsce, gdyż znany jest w jej dziejach począwszy od wieku XIV. Także Stanisław i Piotr mężnie walczyli w bitwach pod Wiśniowcem r. 1512 przeciw Tatarom i pod Orszą r. 1514 przeciw Moskalom.

63. sumpseris, = si sumpseris; por. Werg. En. VI. 30; sineret dolor, zam. si sin. dol.

64. ut... iere, indicat. w pyt. zależnym; spotykamy go częściej u Jan.

65. quaesieris = si quaesieris. — saxa, kamienie grobowe, nagrobki kamienne. — Loqui z accus. por. str. 62 uw. 151.

66. invidiosa, wzbudzają zazdrość u...

67. Illustres animae, apostrofa poety do zmarłych przodków Kmity. — melioribus oris, zam. de mel. or.

69. paene ultimus heres, t. j. zmarły Stanisław Kmita. — ut...

est, indicat. w pyt. zależnym, podobnie jak w. 71. i 72. Porów. powyż. w. 41. i 64. (z uwagą).

70. ante sepulcralem forem, przed grobowym otworem = przed otwartym grobem. — corpus inane, ciało bez duszy, martwe.

71. pompae, orszak pogrzebowy.

72. equos atratos, kirem okryte.

74. concolor, t. j. czarny, w żałobne szaty odziany.

75. Był zwyczaj, że przed zwłokami dostojnej osoby jechał konno rycerz zakuty w zbroję z mieczem ku ziemi zwróconym (eversum ensem).

76. Przy końcu obrzędu pogrzebowego łamał jeden z przeznaczonych do tego aktu rycerzy na znak żałoby kopię i złamaną rzucał na ziemię. — in armata manu, zam. samego *abl.*

77. celebrant, uświetniają.

78. pro, przed.

- Magne Comes, tantae solus de sanguine gentis,
 In quo magnanimi conspiciuntur avi, 80
 Adde modum lacrimis, largos et comprime fletus;
 Nam pietas manes vincere nulla potest.
 Mens meminisse horret, satis, ah satis ora rigasti,
 Dimidium periit qua tibi nocte tui.
 Condoluere tuo Bachovia rura dolori, 85
 Natali quondam facta superba tuo.
 Turba ministrorum nocturna errabat in umbra,
 Et concussa sui funere luxit eri.
 Lucebant flammae quavis in parte domorum,
 Audisses querulos exulalare canes. 90
 Impia sidereos nox nube involverat ignes,
 Obscurum abdiderat Cynthia tecta caput.
 Neve polus tantum lacrimis fletuque careret,
 Protinus eiectas praecipitavit aquas.
 Infesti surgunt Boreae, multisque diebus 95
 Deicitur mixta plurima grando nive.
 Quodque magis stupeas, aberant hiemalia longe
 Tempora, adhucque suos bruma tenebat equos.
 Vicinis etiam tunc Sanus inhorruit undis
 Et subito ingentes fletibus auxit aquas; 100
 Cumque vadum praerberet heri peditique pateret,
 Mane rati tumidam vix dabat ille viam.

79. Piotr Kmita miał tytuł hrabiego (comes), nadany mu przez cesarza Maksymiliana, na którego dworze przez jakiś czas przebywał. — solus, scil. superstes lub relictus.

82. manes, tu o bóstwach podziemnych; poeta wyraża się w duchu wyobrażeń świata klas.

84. Dimidium tui periit, mowa tu o śmierci Anny z Górki, pierwszej żony Piotra Kmity, która umarła we wrześniu r. 1537 we wsi Bachowie (w Przemyskiem). Ta wieś, należąca do Piotra Km., była gniazdem rodzinnem Kmitów.

89. funere = casu funesto, calamitate.

92. Cynthia = luna. — tecta, scil. nubibus.

93. polus = caelum. — tantum, zam. unus.

94. eiectas... aquas, o deszczu.

97. aberant... tempora, był bowiem dopiero początek września.

98. adhucque... equos tenebat (= continebat), t. z. zima się jeszcze nie zaczęła.

99. Vicinis... Sanus inh. undis, (hypallage adjunct.), zam. Vicinus Sanus inh. undis. — Wieś Bachów leży nad Sanem.

101. pateret, był dostępny, można się było przeprowić.

- Saxa fragore crepant sub aquis et triste novumque,
Nescio quid, visa est ripa sonare mihi.
- Naiadum coetus montanaeque numina, nymphae 105
Dicuntur passis flesse per arva comis.
- Omnia luctus erat, maestissima cuncta videres
In tali tantae condicione domus.
- Quid tibi tunc animi, quae tunc lamenta fuerunt,
Nox tibi tunc, princeps optime, qualis erat! 110
Ipse ego te vidi stratis maerere iacentem,
Sic et ad exortam pervigilare diem,
Nec tamen incusare Deum, tenuisse querelas,
Quae possent animum dedecuisse tuum.
- Ergo pius simul et patiens fortisque fuisti, 115
Nec sors, quod de te perfida iactet, habet.
- Nunc quoque — nam lacrimas tibi busta reclusa reducunt,
Et maeror vires suscitatur inde suas —
- Nunc quoque te cohibe, vanos et mitte dolores;
Nam quid inaccessas vis reserare fores? 120
Nec gemitu potuit variis neque cantibus Orpheus
Reddere fatali stamina rupta manu.
- Omnia nata cadunt, numquam, ut cecidere, resurgunt,
Lex tantum solos non premit ista deos.
- Quod modo tu ploras, hoc ploravere priores, 125
Saepe suos gemit luppiter ipse mori.
- Mitius et certe communia damna feruntur,
Iustius, exemplo qui caret, ille dolet.
- Sed reor illa tuum plus auget causa dolorem,
Quod nihil e vobis iam superesse vides; 130

110. princeps optime, o Piotrze Kmicie.

112. Nec tamen, scil. vidi te; tego słowa należy domyśleć się także do tenuisse (= contin.) querelas.

114. dedecuisse, zam. dedecere.

116. Łącz: Nec sors perfida habet, quod de te iactet.

117. busta reclusa, t. j. z powodu śmierci brata Stanisława.

120. reserare fores, scil. regni

inferorum. Sens: Opłakiwaniem nie wskrzesisz zmarłego brata.

122. reddere stamina (scil. vitae), przenośnie, zam. reddere vitam — rupta fatali (= fati) manu = morte.

123. cadunt = pereunt, lub moriuntur. — ut cecidere, skoro raz zginęło, umarło.

124. lex ista = lex mortis.

125. modo = nunc.

127. Mitius, należy do feruntur.

Quodque tua in nato careas vel imagine fratris,
 Anxius es stirpis posteritate tuae.
 Crede Deo, confide Deo, — tua vota iuvabit,
 Respiciet iunctas cum pietate preces —
 Inque locum fratris spera, Comes inclite, natum; 135
 Saepe moram magno faenore reddit ager.
 Ver hiemem sequitur, sol nubila; sic tibi tandem
 Post gravia optatum tempora tempus erit.

Elegia VII.

In suo statim in Italiam adventu Stanislao Sprovio, Podoliae palatino, laudes
 Italiae perscribit.

Quam legis, Euganea tibi littera venit ab urbe
 Nomine Ianicii scripta manuque tui;

131. Łącz: tua imagine vel in nato (= filio) fratris careas; Piotr Kmita był bezdzietnym, podobnie jak Stanisław.

133. iuvabit, scil. Deus.

Elegia VII. jest listem poetyckim, wystosowanym do Stanisława Odrowąża Sprowskiego (ze Sprowy), wojewody podolskiego, który był jednym z dobroczyńców poety. Skreślił ją Jan. w połowie r. 1538, wkrótce po przybyciu do Padwy. Po kilku wzmiankach o współczesnych wypadkach historycznych opisuje w niej poeta piękności przyrody ziemi włoskiej i zalety jej mieszkańców, które w nim obudziły prawdziwy podziw. Wkońcu wyraża gorące pragnienie szczęśliwego powrotu do ojczyzny i oglądania swego dobroczyńcy, któremu życzy długiego żywota na chwałę narodu polskiego.

Adresatem tego listu poetyckiego jest Stanisław Odrowąż Sprowski,

syn Jana, wojewody ruskiego, pan dziedziczny na Jarosławiu i Zinkowie, starosta samborski i lwowski. W r. 1635 otrzymał on w 26. roku życia województwo podolskie, a w r. 1536 wstąpił w związku małżeńskie z Anną, ostatnią księżną mazowiecką. Świetne małżeństwo wzbilo go tak dalece w dumę, że odmówił posłuszeństwa samemu królowi, co go przyprawiło o utratę obydwu starostw. Dopiero w r. 1542 dał się król przebłagać i nadał mu województwo ruskie, opróżnione skutkiem śmierci jego krewnego, Stanisława Sprowskiego.

Tytuł: In suo statim adventu, zam. suo statim adventu, lub statim post... adventum.

1. Łącz: (Haec), quam legis littera, Ian. t. nom. man. scripta, ab urbe Euganea tibi venit. — Littera, zam. litterae (= list), za przykładem poetów rzym.; por. Owid. Tr. 4. 7. 23.; Her. 2. 1.; Mart. 10. 73. — Euganea ab urbe = Patavio.

Venit et optatam Sprovi tibi magne salutem
 Adfert, in multos laetaque cuncta dies.
 Hoc precor, hoc opto pro te, totisque diebus 5
 Ad dominos fiunt haec mihi vota deos.
 Si nova, per Latium quae sint, fortasse requiris
 In vestras a me digna venire manus,
 Copia vel potius rerum me turba fatigat
 Inque meo totum carmine miscet opus. 10
 Tot nova sunt, quot res; nova nam mihi cuncta videntur,
 Quaecumque istius laus regionis habet.
 Illa nimis vulgata voco, nec habenda novorum
 In numero, quia sunt iam tibi nota, puto:
 Caesaris et Galli tantum ad duo lustra furores 15
 Compositos studio, maxime Paule, tuo;
 Turcarum classem in Rhodiis hoc tempus harenis
 Perdere, consultam sicque tenere moram;

4. laeta cuncta, acc. plur., w znaczeniu rzeczownika.

5. pro te, zam. tibi.

6. ad dominos — deos, w duchu wyobrażeń pogańskich.

7. per Latium, zam. Italiam.

8. vestras manus, zam. tuas m. — digna venire; infinit. po dignus, są przykładem poetów rzym.

10. opus, wątek, treść.

11. nova nam; nam na drugim miejscu spotykamy wyjątkowo tylko u poetów; zob. Hor. Sat. 2. 3. 20.

12. istius... regionis = Italiae.

15. Wiersze 15—22, zawierające bliższe wyjaśnienie ww. 13—14, są gramatycznie zależne od słowa voco = commemoro.

15—16; Tu jest mowa o 10-letnim rozejmie, który za staraniem papieża Pawła III. zawarł w Nicei 18. czerwca r. 1538 Franciszek I, król francuski, z cesarzem Karolem V. Rozejm ten położył koniec wojnie wydanej przez Franciszka I. Karolowi V, gdy tenże po zgonie

Franciszka II. Sforzy, księcia Medyolanu, zmarłego bezpotomnie, usiłował jako legalny spadkobierca wziąć w posiadanie księstwo Medyolańskie. — Caesaris, t. j. Karola V. — Galli, Franciszka I., króla franc. — tantum ad duo lustra, tylko na 10 lat — furores, scil. belli.

16. maxime Paule, mowa tu o papieżu Pawle III. (1534—1549); epitet *maxime* dodany dlatego, że Paweł był papieżem, pontifex maximus.

17. Zdarzenia historyczne wzmiankowane w w. 17—22. odnoszą się do wojny, którą prowadzili w latach 1536 i 1538 Karol V. wspólnie z Wenecyanami i papieżem przeciw potężnej morskiej sultana tureckiego Solimana. W r. 1538 flota turecka pod dowództwem Chajredyna Barbarossy stała długo bezczynnie pod wyspą Rodus, później oblegała wyspę Korfu (Corcyra), ale bezskutecznie; gdyż Wenecyanie do-

Corcyrae portum Venetas subiisse carinas	
Otiaque in totos ducere tarda dies;	20
Hadriacos pedites parvi cepisse Broaci	
Moenia, Dalmaticum qua ferit unda latus.	
Haec nova sunt, fateor; sed longe plura supersunt,	
Quae foret immensus scribere cuncta labor.	
Auribus atque oculis nova sunt, quaecumque per omne	25
Sunt Latium, o magnis terra habitanda deis!	
Intueor caelum; caeli clementia et aër	
Est, qui Saturno regna tenente fuit.	
Tunc etenim perhibent luces fulsisse serenas	
Et nullos nebulis succubuisse dies.	30
Tunc nullas hiemes, nullos et grandinis ictus	
Frigoraque eiectae nulla fuisse nivis.	
Nec nisi fecundi flatum spirasse Favoni,	
Non Euros, Boreas, non fremuisse Notos.	
Continuos totum flores nituisse per annum,	35
Verna haec nescires esset an illa dies.	
Bis gravidis plenas tumuisse in vitibus uvas,	
Semper et in ramis poma stetisse suis.	
Assiduas segetes nullo sudante colono	
Tellurem facili suppeditasse solo.	40
Perpetuo volucres nemus omne agitasse susurro,	
Perpetuo suboli nidificasse novae.	

starczali im swymi okrętami żywności i broni.

20. in totos dies, zam. per t. d.

21. Hadriacos pedites, t. j. piechota Wenecyan. — *Broacum*, jest to nazwa małej, obwarowanej miejscowości na wybrzeżu Dalmacyi. Jest ona prawdopodobnie identyczną z dzisiejszem miasteczkiem Obrovač (Obrovazzo, Obroazzo), leżącym w powiecie Zara nad rzeczką Zermagna. Nazwy *Broacum* nie znalazłem w żadnym z dostępnych mi dzieł historycznych ani geograficznych. Wobec tego może byłoby wskazaniem poprawić wyraz *Broaci* na *Obroaci*.

24. foret, zam. esset.

26. Latium, zam. Italiam. — habitanda = digna, quae habitetur.

32. frigora eiectae nivis = frigida nix eiecta (scil. e nubibus).

36. Łącz: Nescires, (utrum) haec an illa dies verna esset. Myśl: Dni w ciągu całego roku nie różniły się od siebie ani co do długości ani ciepłoty, która była stale wiosenną.

38. in ramis (= in arboribus) poma stetisse suis, zam. sua (hypallage epitheti), t. j. właściwie.

40. facili solo (abl. caus.), skutkiem żyznej, urodzajnej gleby; solum, zam. humus lub gleba.

Tempora deliciis laetisque ivisse diebus, Aurea de vultu iure vocata suo.	
Haec ego in Ausonia, paulum aut diversa videre Cum magno videor paene stupore mihi.	45
Si specto mores hominum, iucundius illis Inter tot populos arbitror esse nihil.	
Nullus inest animis fastus, nec stulta superbi Verba supercilii colloquique tumor.	50
Miscetur placidis reverentia mutua verbis, Nec scio, si verus, sed tamen aptus amor.	
Omnia commendat quaedam festiva venustas, Comis et admixta cum gravitate decor.	
Maxima mundities, sed nulla profusio rerum Prodiga, quae partas non bene perdat opes.	55
Est modus in cultu utiliter servatus honesto Parcaque vestitus gratia, parca cibi.	
Ebrietas facinus tam detestabile, quam si Quis rapiat sacris munera sacra locis;	60
Non igitur quisquam, tantum Germana iuventus, Hinc exosa etiam, dedita, Bacche, tibi est.	
Ingenuas taceo mentes, iniuria quas si Provocat, ultrices concitat ira manus;	
Scilicet, ut de se tutam generosa relinquant Hosti laetitiam pectora, turpe putant.	65

43. Łącz: Tempora, de suo vultu iure vocata aurea (zwane złotymi), ivisse delec., laet. diebus. Czasy upływały wśród rozkoszy i wesołych dni.

45. Łącz: Haec, aut paulum diversa ego mihi videor... videre. Co do połączenia wyrazów videre... videor, por. Cic. am. 12. 41: videre iam videor populum.

49—50. zawierają myśl nst.: Niema dumy w sercu, zarozumiałości w słowach i nadętości w rozmowie. — verba, scil. sunt. — supercilium, o dumie, zarozumiałości.

52. Nec scio si... amor = Et amor (scil. miscetur), nescio, num verus sit, sed tamen aptus. —

Co do połączenia *nescio si* (= *num*), por. Plaut. Men. 1. 2. 33: sciam, si quid titubatum est.

56. non bene (= male) należy do *perdat*.

57. cultus, sposób życia.

58. gratia, upodobanie, dogadzanie.

59. facinus... detestabile (scil. est) jest nom. orzeczenia.

61. Non... quisquam, scil. tibi, Bacche, deditus est. — Germana iuventus, młodzież niemiecka, bawiająca na studyach w Padwie.

62. hinc, t. j. dlatego, że oddaje się pijaństwu.

65—66. Łącz: Scilicet generosa pectora turpe (esse) putant, ut ho-

- Ergo si non pax, tamen undique pacis imago est,
 Omnibus armatum lex vetat esse latus.
 Sic interdicto nemo praecingitur ense,
 Ni quod ab urbe procul suscipiatur iter. 70
 Contigit id paucis quodsi fortasse licere,
 Praescriptum cautae condicionis habent.
 Omnis abest belli facies, non tela nec enses
 Cernimus in medio concrepuisse foro.
 In tam segura Musarum turba quiete 75
 Versatur lauri fronde revincta caput.
 Nil igitur mirum, si magnos ista Marones
 Eloquiique tulit terra beata deum.
 Pace loquar patriae: quanto felicior essem,
 Haec me tam felix si genuisset humus. 80
 Non tamen idcirco, quoniam sic fata tulerunt
 Provida, Sarmatiae filius esse queror.
 Nulla sub immenso tellus est talis, ut illam
 Fas mihi sit terrae praeposuisse meae.
 Italiam miror, patriam venerorque coloque, 85
 Afficit illius me stupor, huius amor.

sti tutam laetitiam de se relinquunt.
 — Sens: Szlachetne serca uważają za hańbę, dozwolić wrogowi bezkarnie się cieszyć (tutam laet.) z wyrażonej im krzywdy. — Zamiast prawidłowego *infin.* położył poeta po turpe esse *ut z coniunct*; zob. C. G. *Zumpt*, *Lat. Gram.* § 623.

68. Łącz: Lex vetat omnibus esse latus armatum = omnes habere latus arm. Poeta wspomina o zakazie noszenia broni we Włoszech, celem znaczenia odmiennego zwyczaju panującego wówczas w Polsce, gdzie szlachta zwykle nosiła broń przy boku.

69. Co do zwrotu praecingi ense, por. Owid. *Trist.* II. 271.

70. Ni... iter, zam. nisi in itinere, quod procul ab u. suscipiatur.

71. Łącz: Quodsi fortasse paucis contigit id licere (*infin.* subj. =

ea licentia, t. j. wolność noszenia broni).

72. praescriptum jest rzeczownikiem.

75. Musarum turba versatur, przełożnie o rozkwicie poezji i umiejętności wogóle. — revincta, scil. turba Mus. — caput, accus. względu.

77. mirum (est), si = quod — Marones, t. j. tak znakomitych poetów, jak Wergiliusz Maro.

78. Eloquii... deum, o Cyceronie.

79. Pace loquar patriae, powiem bez urazy, ujmy dla ojczyzny, czyli, niech to ojczyzny nie obraża, co powiem; por. Owid. *am.* 3. 2. 60: pace loquar Veneris.

82. filius esse queror, grecezm; zam. prawidłowego accus. cum *infin.* po queror.

84. praeposuisse, zam. praeposere. — terrae meae = patriae.

Altera blanditiis animum tenet, altera magno Iure; haec hospitium dat mihi, at illa larem. Atque utinam detur quondam mihi posse reverti, Illius inque pios hinc remeare sinus,	90
Te quoque cum Cmita, si sunt ea fata, videre, Sed tunc, cum patria iam bene dignus ero. Interea, te quando frui praesente nequimus, Absentem cernam, qua mihi mente licet,	95
Perpetuoque illum mecum reminiscar amorem, Omni testatus quem ratione mihi es. Nunc quoque, nil dubito, testabere, quodque solebas Esse mihi exacto tempore, semper eris, Te modo cum regni spe summa et laude Poloni In multos servet Parca benigna dies!	100

Epigrammatum liber.

4. Ad pueros trocho ludentes.

Ut trochus hic rapidos torquet velociter orbis,
Sic tempus, pueri, vitaeque vestra ruit.
Sed trochus ut cecidit, repetito turbine surgit,
Tempora non surgunt, ut cecidere semel.

87. altera (= patria) magno iure scil. me tenet, t. z. jest prawem (obowiązkiem) moim kochać swoją ojczyznę.

88. larem, o stałem mieszkaniu.

89. detur mihi... posse; dari z infinit, za przykładem poetów rzym., zam. *ut* z coniunct. — quondam, o przyszłości, zam. aliquando lub olim, za przykładem poetów rzym.; por. Hor. sat. 2. 2. 82.: poterit transcurrere quondam; Werg. En. 6.877: nec Romula quondam se tellus

iactabit. — reverti, scil. in patriam.

90. hinc, t. j. z Padwy.

91. Cmita, t. j. Piotr Kmita; zob. o nim Wstęp str. 14.

94. cernam, podobnie jak reminiscar w. 95. są futura. — Łącz: cernam mente (myślą), qua m. lic.

95. mecum, w duchu.

98. semper eris, scil. id, quod solebas...

99. modo = dum modo, jeżeli tylko, byle tylko.

52. Ad Petrum Cmitam.

Multa quidem in Bembi Patavinis vidimus hortis,
 Vix alio cerni quae puto posse loco.
 Sed me praecipue delectavere virentes
 Lauri, dimensis turba locata locis,
 Aequis verticibus, ramis et frondibus aequis, 5
 Una aetas, facies omnibus una fuit.
 Bruma propinquabat, Bembus declive parari
 Desuper e iuncis praecipiebat opus,
 Sub quo nec pluvias, Boreae nec flabra timerent,
 Sit quamvis illis mitior ille locis. 10
 Indigena est nobis, hic totas colligit iras,
 Hic premit imperio cuncta rapitque suo.
 Non igitur poterit laurus, quam primus ad Arcton
 Ipse tuli, in tanto vivere nostra gelu;

Epigr 52. skreślił poeta z końcem r. 1540 lub na początku r. 1541 wkrótce po powrocie z Padwy do Krakowa. Po krótkiej wzmiance o troskliwej opiece, jaką kardynał Bembo podczas pory zimowej otacza drzewa wawrzynowe, rosnące w jego ogrodzie w Padwie, prosi Janicki Piotra Kmity, by tenże, podobnie jak Bembo wawrzynami, nim się zaopiekował; w przeciwnym razie jego talent poetycki zmarnieje wśród przeciwności, ubóstwa i cierpień fizycznych, jakie znosi w ojczyźnie.

1. Piotr Bembo (po łac. Bembus, ur. 1470 w Wenecyi, † 1547 w Rzymie), poeta, historyk i gramatyk, wielce zasłużony około czystości i wytworności stylu łac. i włoskiego. Polecał on jako wzory do naśladowania pisma Cycerona i Petrarki. Poświęciwszy się stanowi duchownemu, przebywał na dworach książęcych w Ferrarze, Urbino, Wenecyi i Padwie. W r. 1539 został kardynałem i doradcą papieża Pawła III. Willa jego Nonianum, położona na

przedmieściu padewskim, była prawdziwym przybytkiem muz i miejscem zbornem poetów i uczonych. On sam przewodniczył tu dysputom naukowym, rozdzielając pochwały i nagrody mężom zasłużonym. Młodych Polaków, kształcących się w uniwersytecie padewskim, obdarzał swoimi względami, między nimi także Janickiego.

4. turba = multitudo (scil. laurorum).

5. frondibus aequis, scil. fuit.

7. Bruma propinquabat, zastępuje zdanie czas. z cum (ilekroć).

8. opus e iuncis declive desuper, mata ze sitowia (trzciny), z góry pochyła, t. j. z góry okrywająca.

11. Indigena est nobis, o Boreaszu. — hic, t. j. w Polsce.

13. laurus nostra, quam primus ad Arcton ipse tuli. Te słowa odnoszą się do osoby Jan. i jego talentu poetyckiego; również zawierają one aluzję do wieńca wawrzynowego, którym Janicki jako pierwszy z Polaków został odznaczony przez pa-

Nam nuda et tenera est infirmaque viribus et quam 15
 A Latio longum debilitavit iter.
 Succumbet pluviis, nivibus ventisque, cadenti,
 Cmita, imploratam ni properabis opem.
 Frigora, quando voles, non tantum arcere, sed illi
 Aestas in media tu potes esse nive. 20

72. In somnum pomeridianum ob necem fratris.

Heu, media dormire die mihi semper amarum,
 Res semper capiti perniciosa meo.
 Nunc tamen, ah, misero longe atrocissima, cum mi
 Nuntiat a certo littera missa viro
 Occisum fratrem, media dum luce quiescit 5
 In sole a sumpto, vere tepente, cibo.

pieża Pawła III.; zob. Wstęp str. 17.

15. Wyraz nuda, zawiera aluzję do ubóstwa, wyr. tenera, do wątłego organizmu poety — et quam... iter, zdanie względne, zam. zwrotu imiesł.: debilitata longo itinere a Latio (zam. ex Italia). Żmudną podróż z Padwy do Krakowa opisał poeta w Trist. eleg. 5.; zob. str. 48 nst.

17. cadenti, scil. lauro (=poëtae).

19, 20. Myśl: Ty, Kmito, bylebyś tylko chciał, możesz poetę ochronić od wszystkich przeciwności losu. — non tantum — sed, zam. non solum — sed etiam.

Epigr. 72. Skreślił poeta w Krakowie na wiosnę r. 1542. Narzeka w nim na sen popołudniowy, który dlań był zawsze szkodliwy, nabawiając go bólu głowy. Jeszcze wstrętniejszym jest mu ten sen od czasu, kiedy otrzymał wiadomość o śmierci brata, zabitego przez spadłe nań drzewo podczas wypoczynku popo-

łudniowego. W końcu żegna się poeta z Wielkopolską, swoją ojczyzną, której po stracie ojca i brata nie ma po co już więcej odwiedzać. Zabierz mi, Wielkopolsko, woła poeta pod wrażeniem głębokiego żalu, jeszcze i matkę pozostałą przy życiu, by nie było komu mnie opłakiwać po moim zgonie.

1. Amarum — perniciosa, scil. erat. — Res perniciosa, zam. perniciosum, zgodnie z poprzedzającym amarum.

3. misero, scil. mihi — atrocissima, scil. est. — mi (forma ściągnięta z mihi), za przykładem poetów rzymskich; por. Owid. Met. 9. 192: Nec mihi Centauri potuere resistere, nec mi Arcadiae vastator aper.

4. littera, sing. zam. plur. litterae; podobnie Var. Eleg. VII. 1.

5. luce = die.

6. a, tu w znaczeniu post; por. Hor. sat. 2. 3. 193: ab Achille secundus.

Et quamvis factus captus percussor in ipso
 Quattuor in partes membra secunda dedit,
 Non tamen hoc satis est nostrum lenire dolorem;
 Germanus nobis unicus iste fuit. 10
 Amplius o cur te, mea Magna Polonia, visam?
 Nam quid habes, ad te quo trahar? ergo vale!
 Paene simul patremque mihi fratremque necasti,
 Est mater lacrimis sola relicta meis.
 Hanc etiam sepeli facitoque, ut nemo supersit, 15
 Qui possit mortis tempore flere meae.

7. quamvis łączy Jan. z indicat. i conj. bez różnicy w znaczeniu. — Drzewo zabójcze (percussor), porównuje poeta z mordercą, który, schwytany na gorącym uczynku (in ipso facto), bywa skazany na tortury.

8. quattuor, liczba ściśle określona, zam. ogólnej aliquot; por. łąc. zwrot: terque quaterque, służący do określenia czynności wogóle kilka razy się powtarzającej. — membra, o pniu i konarach drzewa.

10. iste = frater ab arbore occisus.

11. Magna Polonia, Wielkopolska.

13. Ojciec poety umarł tego samego roku na wodną puchlinę o kilka miesięcy wcześniej od syna młodszego.

15. Owdowiałą matkę zabrał poeta po śmierci swego młodszego brata z Januszkowa w Wielkopolsce do Krakowa i utrzymywał ją przy sobie aż do swojej śmierci (w styczniu r. 1543).

Ioannis Cochanovii elegiae selectae.

1. Vanda.

(Eleg. lib. I. el. 15).

Narrat poeta fata Vandae, principis Polonorum, quae patre et fratribus mortuis regno potita respuisse amorem Ritogari Teutonis eoque victo mortem sibi conscivisse dicitur.

Nunc age, quo pacto bellatrix Vanda Polonis

Praefuerit, solito carmine, Musa, refer.

Elegię I. 15. osnuł poeta na tle kronikarskiego podania o Wandzie, przedstawionego najobszerniej w I. ks. Roczników Długosza. Nie przestrzegał jednak poeta niewolniczo wszystkich szczegółów przez Długo-

sza przekazanych. Tak księżę Rytogar jest u Długosza sąsiadem pogranicznym Wandy, u Koch. zaś wywodzi on swój ród z nad Renu. Według Dług. spoczęły zwłoki Wandy wydobyte z nurtów Wisły w mogile

Sublato e vivis Craco patre filius annis
 Inferior caeso fratre per insidias
 Invasit regnum; porro is quoque numinis iram 5
 Et fratris manes nocte dieque pavens
 Occubuit victus furiis, neque longius anno
 Laetatus parto est per scelus imperio.
 Unica restabat Craci de sanguine Vanda,
 Vanda potens forma, Vanda potens animo. 10
 Non illa aut lanae, radiisve assueta Minervae,
 Filo aut ducendis versicolore notis,

na jej cześć usypanej, według Koch. lud nie znalazł w falach Wisły ciała Wandy, gdyż została przemienioną w nową najadę. Podanie o Wandzie, zalecające się szlachetną i tragiczną treścią, opracował poeta z prawdziwym artyzmem. Niektóre szczegóły tego podania przykroił poeta ściśle do stosunków i wyobrażeń rzymskich. Tak n. p. Wanda przypomina Kamillę Wergilego (En. XI. 581 n. i 648 n.) i Annę Perennę Owidyusza (Fast. III. 747 n.). Wanda błaga Jowisza o zwycięstwo nad Rytogarem i ślubuje mu oddać życie w ofierze. Jowisz grzotem z prawej strony potwierdza wysłuchanie jej prośby. Bózek rzeki Wisły ma mieszkanie w jej nurtach. Lud szuka w Wiśle zwłok Wandy, aby je spalić na stosie, nie znalazłszy zaś ich wznosi na jej cześć »tumulum inanem«, i wzywa trzykrotnie jej cień od wód stygijskich. — To niewłaściwe zastosowanie wyobrażeń świata klasycznego do przedmiotu swojego zdaje się przemawiać za tem, że Wanda została skreśloną w latach wcześniejszych poety, prawdopodobnie niedługo po powrocie do kraju z zagranicy (r. 1557), kiedy to poeta wprawdzie zabrał się do opracowania rzeczy polskich, ale

jeszcze nie miał należycie wyrobionego pojęcia o sposobie i granicach umiejętnego naśladowania wzorów klasycznych.

1. Łącz: Nunc age, Musa, refer solito carmine, quo pacto... — Imper. age, w znaczeniu: nuże, więc, tedy, służy do wyrażenia zachęty, i łączy się często z drugim imperat. (refer). — pacto = modo.

2. solito carmine = carmine eligiaco.

3. sublato e vivis Craco = mortuo Craco. — Cracus był ojcem Wandy.

4. fratre, scil. maiore natu.

5. invasit regnum, o nieprawym przywłaszczeniu sobie tronu.

6. fratris, scil. occisi.

7. occubuit, scil. morti. furiis, o zgryzotach, spowodowanych wyrzutami sumienia skutkiem zamordowania brata. — anno, scil. uno.

11. assueta, scil. erat — radius, iglica, czółenko przy krosnach. — Minerwa uchodziła za wynalazczynię i opiekunkę robót kobiecych.

12. aut (scil. assueta erat) ducendis notis (dat.) filo versicolore (abl. instr.), ani nie przywykła wyszywać wzorków różnobarwną nicią.

Sed iaculis armata citae comes ire Dianae Sternereque adversas per nemora alta feras.	
Hinc odium taedae, hinc mentio nulla hymenaei Et constans placitae virginitatis amor.	15
Quod tacitum illa suo semper sub pectore pressit, Cum diversa hominum spes foret interea, Qui tibi, nympharum pulcherrima Sarmatarum, Optabant sponsum laude opibusque parem.	20
Huic ergo unanimi assensu populusque patresque Mandant feminea sceptrata tuenda manu. Illa reluctari primum neque credere vires Posse suas tanto sufficere imperio.	
Instantis precibus vix tandem victa senatus In solio sedit pulchra virago patris Atque ita commissum curavit sedula munus, Conferri magnis possit ut illa viris.	25
Multi illam Arctoo iuvenes ex orbe petebant, Quorum vota plagas rapta per aërias.	30
Ritogarus Teuto ante alios instantius ambit, Verum spem vanam Ritogarus quoque alit. Hic opibus florens et duro Marte superbus Iactabat Rheni nobilis esse genus.	
Sed nec opes ullas nec fortia facta genusve Vanda viri curat virginitatis amans.	35
Despectus fremit ille et curis ducitur anceps; Hinc irae rabies, hinc ferus urget amor. Mutanda est ratio, precibus nihil egimus, inquit, Et simul arma amens exitiosa capit.	40

13. infin. ire jest zależny od as-sueta.

14. adversas = obvias.

17. tacitum, tajemnica.

18. (Vanda) spes foret, była przedmiotem nadziei.

22. Mandare, po którym pisarze rzymscy kładą ut z coniunct, łączy się tu z partic. fut. pass., na wzór słów: do, trado, permitto i t. p. — sceptrata = regnum.

23. reluctari, credere, są infin. hist.

26. Łącz: solio patris.

27. ita, należy do sedula.

20. petere, podobnie jak ambire (w. 30.), ubiegać się o rękę.

30. Słowa: Quorum... vota rapta (sunt) per plagas aërias, wyrażają myśl: Życzenia ich spełzły na niczem. Co do myśli por. Tib. III. 6. 27-28.

34. (se) esse genus = progiem.

38. urget, scil. Ritogarium.

- Non latuit Vandam, quid vecors Teuto pararet;
 Quare nec rebus defuit ipsa suis.
- Iamque pares utrimque animos in bella ferebant,
 Cum Vandae praeco missus ab hoste venit.
- »Ritogarum, o era, ait, mox es visura; virumne 45
 Anne hostem mavis, optio salva tibi est«. —
- »Neutrum, Vanda inquit, cupio«; — tantumque locuta
 Praeconem nulla iussit abire mora.
- Hoc responso hostis magis irritatus, amore
 In furias verso propositum urget iter. 50
- Huic acie instructa pharetrata occurrit Amazon,
 Votum sublatis tale vovens manibus:
- »Quod pretio dignor summo atque ante omnia carum
 Aestimo, si vinco, Iuppiter, esto tuum«. 55
- Audii orantem placida Saturnius aure
 Intonuitque alti dexter ab arce poli.
- Omne laeta cani signa imperat, ipsaque in hostem
 Ante alios rapido concita fertur equo.
- Reginam insequitur densis exercitus hastis,
 Hos animo excipiunt Teutones intrepido. 60
- Pugna atrox oritur, caeduntque caduntque vicissim,
 Mars ferus hinc celeres spargit et inde neces.
- Fusus ad extremum est miles Germanus, et ipse
 Dux aquilas ictus concidit ante suas.
- Arma modo exanimi detracta, cadaver humatum, 65
 Captis vita data est tutaque abire via.

44. Vandae dat., zam. ad Vandam.

46. Do an dołącza się niekiedy dla wzmocnienia partyk. ne. — mavis, indicat. w pyt. zależnem za przykładem poetów rzymskich.

47. Neutrum, jest tu wyrazem dwuzgłoskowym; tak używają go niekiedy tylko poeci, u prozaików jest on trzyzgłoskowym, jak poświadczą gramatyk rzymski V. wieku po Chr. Consentius, który dwuzgłoskową wymowę tego wyrazu nazywa wprost barbarzyńską.

50. propositum urget (przyśpiesza) iter, t. j. wojnę.

51. Amazon, o Wandzie; podobnie wyraża się Werg. En. XI. 648 o Kamilli: exultat Amazon... pharetrata Camilla.

55. Saturnius = Iuppiter.

56. dexter = a dextra parte poli; grzmot z prawej strony nieba uchodził za pomyślną wróżbę. — ab arce, ze szczytu, wyżyn.

60. Hos, t. j. reginam et exercitum.

65. Wobec księcia poległego przestrzegano wszelkich względów; gdyż

At qua pugnatum est, victrix regina trophaeum
 Vistuleas ponit nobile propter aquas.
 Huc galeas atque arma virum tulit; inde sonantem
 Conversa ad fluvium talibus orsa loqui est: 70
 •Vistula dives aquae, fluviorum, Vistula, ocelle,
 Quoscumque Arctoo despicit Ursa polo,
 Quae tibiserta prius floresque offerre solebam,
 Illa ego Vanda tuis cognita fluminibus
 Nunc pro pallenti viola croceoque hyacintho 75
 Haec spolia in ripis figo cruenta tuis,
 Devicti monumentum hostis, temeraria qui in me
 Demens invitis moverat arma diis
 Et, quam non potuit prece flectere, cogere ferro
 Tentavit frustra cum exitioque suo. 80
 Et nunc ille ferox iacet acri vulnere victus,
 At me fama alti tollit in astra poli.
 Di, quorum auspiciis occurri hostilibus armis
 Et verti in turpem signa inimica fugam,
 Non ego vos urgente metu coluisse statimque 85
 Neglexisse malis exonerata ferar;
 Sed, quidquid demersa altis vovi anxia curis,
 Fortunatam omnes persoluisse scient.
 Estne anima quidquam pretiosius? — hanc ego vobis
 Vestro servatam munere dono libens«. 90
 Haec ait, extremaeque, ut stabat, margine ripae
 Ultro se in rapidas praecipitavit aquas.
 Obstipuere omnes factum, gemituque dolorem
 Testati immeritas ungue scidere genas.

zbroję zdarto z niego dopiero (modo) wtedy, gdy wyzionął ducha (exanimi), a ciało jego pochowano.

66. captis = captivis. — via, scil. data est; abire, zam. abeundi.

69. virum = virorum.

73. Quae, ściąga się na Illa... Vanda (w. 74).

74. fluminibus, falom, nurtom.

75. Co do wyrażenia pallenti (blady, ciemny) viola, por. Werg.

Ecl. 2. 47: pallentis violas et summa papavera carpens.

77. monumentum, jako pomnik, pamiątkę.

88. persoluisse (scil. me), zam. zwykłej formy persolvissse. Podobne formy tego czasownika ze samogł. u spotykamy u Cat. 2. 13 (soluit); i Tibul. 4. 5. 16 (soluisse) — scient omnes, scil. homines.

93. factum, zam. facto (abl.).

Illam caeruleis exceptit Vistula tectis 95
 Et patrii iussit fluminis esse deam.
 Plebs rata mortalem corpus quaesivit in undis,
 Ut daret extremo membra cremanda rogo.
 Spe frustrata dehinc tumulum congegessit inanem,
 Umbramque a Stygiis ter revocavit aquis. 100
 Auditus clamor fundo alti fluminis imo,
 Errorque ille novae Naidi gratus erat.
 Et tum nemo quidem lacrimas non fudit amaras,
 Luxeruntque illum et postera saecula diem.
 Exstat adhuc laeva monimentum hoc nobile ripa, 105
 Qua Mogilam liquidis Vistula lambit aquis.

2. Ad Petrum Myscovium.

(Eleg. lib. III. el. 2).

Asserit poeta se iucundissime ruri vivere, invitatque amicissimum sibi Petrum Myscovium episcopum, ut se invisere velit, promittens suam Pasiphilen libentissime ei apposituram esse omnia, quaecumque in totum annum congegessit.

Non ego caelestes animos fatigue laboro
 Conscia, Myscovi, sidera nosse mei;

95. Vistula, bóg rzeki Wisły, która w głębi jej nurtów ma mieszkanie (tectis).

96. patrii fluminis, ojczystej rz., dlatego, że przepływa ojczyznę Wandy.

97. plebs, gmin, pospólstwo. — mortalem, scil. Vandam esse.

99. inanem dlatego, że mogiła wzniesiona zwłok Wandy nie zawierała.

100. Zwyczaj starożytnych Rzymian przenosi poeta na czasy Wandy.

101. auditus, scil. a nova Naide; clamor, scil. plebis. — fundo imo, zam. in f. imo.

102. Error, t. j. ludu, który uważał ją za umarłą. — Naidi, t. j. Wandzie, która została nimfą rzeczną, czyli najadą.

103. tum, podczas sypania mogiły. — nemo — non, każdy.

104. illum diem, t. j. dzień śmierci Wandy. — 105. ripa, zam. in ripa.

106. Mogiła, wieś pod Krakowem, według podania tak nazwana od mogiły Wandy, w pobliżu której została założona.

Elegię III. 2., zawierającą liczne reminiscencye z Tybulla eleg. I. 5. i II. 1, skreślił poeta w Czarnolesie, prawdopodobnie w pierwszej połowie r. 1571 po zaręczynach z Hanną (nazwaną przez poetę zmyślonem imieniem Pasyfili, w. 41), która była panną z fraucymeru królowej Anny Jagiellonki. Wtedy Koch. opuścił na pewien czas dwór królewski i udał się do Czarnolasu celem uporządkowania swego wiejskiego gospodarstwa i zajęcia się budową nowego dworku dla przyszłej małżonki. Wówczas skreślił poeta pod-

Vel non consultis manifeste cernitur astris

Occasum fato quemque manere suum.

Scrutari ulterius neque fortasse expedit, et di

5

Nota homini nolunt consilia esse sua.

Utrumque appropereat vitae mihi ponere finem,

Spes non praevertet mors inopina meas.

Non ego magna avido concepi pectore regna,

Sollicitant altos nec mea vota deos.

10

czas pobytu w Czarnolesie powyższą elegię, będącą szczerym wyrazem przyszłego szczęścia w pożyciu małżeńskim z Hanną. Związek z nią jednak nie przyszedł do skutku. Hanna bowiem jeszcze przy końcu tego samego roku wyszła za kogo innego. Wtedyto Koch. zrażony niepowodzeniem, oraz pragnąc uniknąć żartów przyjaciół, że jego panna oddała rękę innemu, a jemu dała od kosza, złożył urząd sekretarza król. i opuścił dwór królewski na zawsze, aby stałe osiąść w Czarnolesie i oddać się gospodarstwu. Wówczas pod wpływem wewnętrznej goryczy i niezadowolenia napisał Koch. elegię III. 15 (zob. niżej), która jest wiernym wyrazem doznanych zawodów poety na dworze królewskim (R. Plenkiewicz).

Myśl w. 1 — 16: Nie badam zamiarów boskich ani gwiazd względem swojej przyszłości; trud ten byłby daremny. Bogowie ukrywają przyszłość, a nawet nie byłoby korzystnym dla człowieka ją poznać. To jest pewnem, że każdy musi umrzeć. Chociażby śmierć niespodziewana przed czasem mnie zabrała, to nie zniweczyłaby moich wielkich nadziei. Nie mam bowiem zbyt przagnień, umiem przestawać na małym i czuć się zadowolonym. Niech inni piastują urzędy dworskie lub odbywają niebezpieczne podróże po

dalekich morzach; ja będę zajmował się gospodarstwem w swojej wiejskiej zagrodzie.

1. *Caelestes animos* = *caelestium animos*, myśli, zamiarów, wyroków niebian. — *laboro* z *infin.* zam. ut z *coniunct.*, za przykładem poetów rzym. i prozaików późniejszych. Por. Hor. Car. 2. 3. 11: *laborat lympha trepidare*.

2. Piotr Myszkowski, serdeczny przyjaciel Kochanowskiego, był mężem wyższego rozumu i nauki. Urodzony w r. 1505, był sekretarzem królewskim (1550), podkanclerzym koronnym (1560—1569) i biskupem płockim (1569) i krakowskim (1577). Umarł w Krakowie r. 1591. — *sidus*, *astrum* (w. 3), tu bez widocznej różnicy w znaczeniu. — *sidera nosse*; według nauki astrologów, pielęgnowanej w starożytności i w wiekach średnich, można z konstelacyi gwiazd znajdujących się w czasie urodzenia człowieka oznaczyć jego przyszłość.

4. *suum occasum* (*accus. subj.*) = *mortem*. — *fato*, *ablat. caus.*, na mocy przeznaczenia; gdyż wszyscy ludzie podlegają prawu śmierci.

7. *Utrumque* ma tu znaczenie *licet* lub *quamvis*. — *utrumque* z *coniunct.*, wbrew zwyczajowi pisarzy rzym., którzy z wyjątkiem *orat. obl.* łączą ten spójnik tylko z *indicat.* — *appropereat*, *scil. mors inop.* (w. 8).

Paupertas mihi cara mea est, hac gaudeo, tamquam
 Si potiar regnis, Croese beate, tuis.
 Qui volet, observet cunctantum limina regum,
 Qui volet, indomitum per mare lucra petat. 15
 Pauper ego modicam versabo vomere terram
 Et iaciam fida semina certa manu.
 Spe fruar interea, donec flaventia messor
 Falce sub aestivum demetat arva Canem.
 Di, quibus agrestes libamus dona coloni,
 Custodite mei iugera pauca soli, 20
 Ne teneras fruges immitia frigora laedant,
 Neu rapidi soles, neu nimia imber aqua;
 Sed, quae mollitis credentur semina sulcis,
 Restituat magno faenore gratus ager,
 Ac mihi tum pleno confisus denique acervo 25
 Securum sedeat rusticus ante focum
 Et consueta agitet festa convivia luce
 Nec pudeat potos non bene ferre pedes.
 Huc, si quando voles urbis vitare tumultus,
 Myscovi, rapidis esseda flecte rotis, 30

9—12 zawierają uzasadnienie myśli wyrażonej w w. 8.

13. cunctantum regum, ociągających się, niezdecydowanych, chwiejnych.

16. fida—manu, t. j. z ufnością, że nasiona powierzone ziemi wydadzą plon obfity. — certa semina, niezawodne, wyborowe, t. j. takie, o których na pewne można przypuszczać, że posiane powschodzą.

18. Canis, konstelacya psa, do której należy największa gwiazda stała Syryusz. W czasie wczesnego wschodu Syryusza panują największe upały i zaczyna się żniwo.

19. Rzymianie uważali za bóstwa opiekuńcze rolnictwa i płodów ziemi Cererę, Pryapa, Saturna i Ops.

24. Coniunct. restituat, sedeat (w. 26) są zależne od ut, którego należy się domyślić z poprzedzającego ne (w. 21).

25. mihi, dat. ethic. — acervo, scil. frumenti.

26. Przez rusticus (tu w znaczeniu zbiorowem) należy niewątpliwie rozumieć wieśniaków czyli kmieci osiadłych we włości poety, którzy byli obowiązani do robocizny i do płacenia rocznej daniny. — sec. rust. a. foc. (hyp. adj.). — 27. luce = die.

28. nec pudeat (scil. rusticum) potos... pedes, zam. nec potum (scil. rusticum) pudeat se non bene ferre pedes, i podchmielwszy sobie niech się nie wstydzi, że źle się trzyma na nogach.

29. Huc, rozumieć należy wieś Czarnolas, w powiecie radomskim, okręgu kozienickim, należąca do ojca poety, zmarłego w r. 1547. Przy podziale majątku dokonany w r. 1559, dostała się jedna połowa Czarnolasu naszemu poecie, który tu stale

Liminaque exigui dives ne despice tecti;	
Absque suo non est et casa parva lare.	
Auro conspicuos alibi mirabere postes	
Parrhasiique manum vivaque signa Scopae.	
Hic te blanda quies, hic otia longa manebunt	35
Et faciles mensae nec male gratus ager.	
Hic dulces avium cantus auraeque salubres	
Perspicuique lacus umbriferumque nemus;	
Hic et Pan facilis, seu ponere retia cervis,	
Seu calamo ignaram figere malis avem.	40
Pasiphile, in totum quidquid congesserit annum,	
Effundet parvos te subeunte lares	
Cenantisque tuos servabit sedula nutus	
Et tibi libato vina dabit calice	
Et paupertati veniam petet ore pudenti	45
Appositura ipsam, si foret, ambrosiam.	

mieszkał od r. 1571. przez większą połowę życia i tu napisał najcelniejsze ze swych nieśmiertelnych utworów, jak Pieśni, Fraszki, Treny i Psalterz.

30. *esseda*, plur. zam. *sing.*, pówóz kareta. — *rapidis rotis* abl. modi.

32. *absque* (= *sine*) *lare*; poeta ma prawdopodobnie na myśli przyszłą małżonkę Hannę Pasyfilę, którą przenośnie bóstwem opiekuńczem domu nazywa.

34. *Parrhasius* z Efezu, słynny malarz grecki, żyjący w Atenach około 400 prz. Chr. współcześnie z *Zeuxisem*, którego był współzawodnikiem. — *Scopas* z Paros, rzeźbiarz grecki, 4. wieku przed Chr. Obu mężów wymienia razem Hor. Od. IV. 8. 6: *artium*, *Quas aut Parrhasius protulit aut Scopas*, *Hic saxo liquidis ille coloribus Sollers*. — *viva signa*, posągi pełne życia.

36. *faciles mensae*, lekkie, strawne potrawy; co do wyrażenia por. Plin.

Ep. 3. 5. 10: *cibus facilis et levis*. — *male gratus* = *ingratus*.

39. *Pan*, bożek lasów i łowów myśliwskich. — *facilis*, łaskawy. — *ponere*, scil. *velis*, którego słowa należy się domyślić z nst. *malis* (w. 40). — *malis*; *coniunct.* po *seu* — *seu*, celem zaznaczenia możliwości lub przypuszczenia. — (*in*) *calamo*... *figere*; *calamus* (*aucupatorius*), jest to pręt oblepiony klejem, używany do łowienia ptaków.

41. *Pasiphile*; tem imieniem zmyślonym, urobionem od gr. *πάσι φίλη*, określa poeta Hannę jako przyszłą małżonkę; zob. uw. wstępną tejże elegii. — *congesserit*, jest fut. exact.

42. *Effundet* = *proponet*.

43. *Cenantisque tuos*... *nutus*, zam. *tui*. Co do *genet. partic.* po *pronom. posses. por.* Hor. Sat. I. 4. 23: *quum mea nemo scripta legat*, vulgo *recitare timentis*. — *servabit* = *observabit*.

44. *libato calice*, sama skosztowawszy.

Non male vixerunt et tum, quo tempore terris
 Nullus adhuc auri divitis usus erat.
 Nemo potens pauperve fuit; iustissima victum
 Omnibus ex aequo sufficiebat humus. 50
 Lis nulla ambiguis de finibus iraque nulla,
 Nec celeres hastae, nec ferus ensis erat.
 Sed postquam in lucem malefidum prodiit aurum,
 Prodiit et scelerum mater avaritia.
 Hinc sublata fides, subierunt furta, rapinae, 55
 Insidiae, fraudes, toxica, bella, neces.
 At mihi paupertas vel ob hoc laudanda videtur,
 Quod nec fur illi, nec ferus hostis obest;
 Noctivagos inter vadit securi latrones,
 Nullas insidias nullaque damna timet, 60
 Denique nec mortem; nec enim, quae linquere durum est,
 Regna sibi aut magnas accumularat opes.

3. Ad Andream Patricium.

(Eleg. lib. III. el. 14).

Docet amicum Andream Patricium Nidecki, quas ob causas bella habeat exosa malitque domi manere instante bello.

Bella instant, Patrici, num nos quoque bella sequemur
 Et dabimus durae nomina militiae?

47. vixerunt, scil. homines. — et (=etiam) tum, quo tempore, zam. tum, cum, lub eo tempore, quo.

48. nullus adhuc, zam. nondum ullus.

53. malefidum aurum, gdyż skłania ludzi do wiarołomstwa; przym. malefidus nie spotykamy u pisarzów rzym. — 59. inter należy do latrones.

62. regna aut opes accumularat, zeugma, zam. regna sibi paraverat (pepererat) aut opes accumularat.

Elegię III. 14, zawierającą wiele myśli wspólnych z elegiami Tib. I. 1. i I. 10, skreślił poeta w Czarnolesie około r. 1571.

Andrzej Patrycy Nidecki ur. 27. listop. 1522 w Oświęcimie. Wyższe studia odbywał w latach 1555 i 1558 w uniwersytecie padewskim (gdzie też otrzymał w r. 1559 tytuł doktora praw) równocześnie z Łukaszem Górnickim i Janem Kochanowskim, z którym zawiązał dożgonną przyjaźń. Po powrocie do kraju został dla swej uczoności i biegłości w języku łac. powołany na urząd sekretarza królewskiego i obdarzony licznymi beneficjami. Poświęciwszy się stanowi duchownemu, piastował różne godności kapłańskie; wkońcu został wyniesiony na biskupstwo wendeńskie w Inflantach r. 1584. Umarł w Kiesi (Wenden) 6. lut. 1587. Był to mąż

Illos bella iuvent, quos auri cuncta domantis Gemmarumque fames imperiosa tenet.	
Me parvo assuetum, lituis procul et procul armis, Ad patrios fas sit consenuisse lares, Igne ubi inextincto lucet focus agricolamque Ubere solatur messe benigna Ceres.	5
Hic me vel vites vel mollia poma serentem Inveniat miles perdomito hoste ferox, Qui mihi sanguineas plena inter pocula pugnas Narret et effusa castra relicta fuga Oppidaque et summis deiectas montibus arces Et tot caesa et tot milia capta virum.	10
Ipsae tenens veteri spumantia cymbia Baccho Excipiam tacitus fortia facta viri.	15
Attoniti stabunt vernae surdasque ministro Percutient aures verba vocantis eri.	
Heu stultas hominum mentes! mortemne per arma Quaerimus? — atqui ultro, dum loquimurque, venit; Aere licet rigeas totus solidoque adamante, Illa per aes infert perque adamantanta caput.	20

głęboko uczony, gruntowny znawca literatury i języka greckiego i łac. W literaturze jest on znany jako znakomity wydawca i komentator fragmentów Cyserona (Wenecya 1561 i 1565), któreto dzieło cieszyło się za granicą tak wielką sławą i wziętością, że je za życia autora 7 razy przedrukowywano. Nadto jest on autorem kilku cennych mów i pism filologicznych, teologicznych i historycznych. Pozostawał w ścisłych stosunkach z najznakomitszymi uczonymi w Europie, którzy go wysoko cenili, uważając go za pierwszorzędnego filologa. Kochali go i poważali także współcześni uczeni polscy, jak Jakób Górski, Łuk. Górnicki, a szczególnie Jan Kochanowski, który najmilej z nim obcował i często go w swoich pismach wspominał.

1. Bella instant; poeta ma na my-

śli niewątpliwie wyprawę wojenną przeciw Iwanowi, carowi mosk.

2. nomen dare, zgłosić się.

6. patrios lares; dom ojczyzny Koch. leżał w Czarnolesie; zob. wyżej eleg. III. 2. uw. do w. 29.

12. effusa fuga, abl. modi. — castra relicta, scil. ab hoste.

13. (de) summis montibus, ze szczytu gór.

14. virum = virorum.

15. cymbium, puhar, czasza.

17. słowa: surdasque ministro (dat. zam. genit.) . . . vocantis eri, zawierają myśl: sługa (zasłuchany) będzie głuchy na rozkazy pana.

21. solido adamante, tak samo Werg. En. 6. 552.

22. adamantanta, accus. z końcówką grecką; forma adamantanta (zam. adamantem) jest zwykłą u pisarzy rzym.

Ferreus ille fuit, qui humano sanguine primus
 Sustinuit diras commaculare manus.
 Non haec aut ursis inter se aut tigribus ira, 25
 Inque suum numquam saevit hyaena genus.
 Soli odia exercent mortales mutua, soli
 Armant crudeles in sua fata manus.
 Quin ita vecordes trux dementavit Enyo,
 Per diras caedes iri ut in astra putent; 30
 Sic Bacchum, sic Alcidem fortemque Quirinum
 Magnorum titulos emeruisse deum.
 Dignior at quanto dapibus Iovis ille fuisset
 Atque Hebes picto participare toro,
 Qui bella exstinxet per terras omnia, quique 35
 Pacem inter gentes inviolabilibus
 Sanxisset pactis; huic aurea templa decebat,
 Huic pingues tauros turaque odora dari.

4. Poeta valedicit fallaci aulae laudatque occupationes agricolae.

(Eleg. lib. III. el. 15).

Patria rura colo, nunc fallax aula valebis,
 Nil promissa equidem magna tua illa moror.
 Libertas gemmarum instar mihi et instar harenae est,
 Lydius aurifera quam vehit amnis aqua.

25. ira, scil. est.

29. quin, quin etiam, nawet. — słowo demento, zmysłów pozbawić, spotykamy dopiero w późniejszej łąc. (Vulgata, Lactantius, ojciec Kość. z 4. w. po Chr.) — Enyo-us, Bellona, bogini wojny.

30. in astra = caelum.

32. deum = deorum.

34. participare picto toro, zam. pictum torum, gdyż u pisarzy rzymskich łączy się participo, w znaczeniu uczestniczyć w czemś, dzieć coś, tylko z accus.; dopiero w Vulg. spotykamy participo z *de* z *abl.* — infinit. po dignus za przykładem poetów rzym.

35. exstinxet, forma ściągnięta

z extinxisset; podobnie Werg. En. 4. 606: exstinxem, zam. exstinxissem.

Co do czasu napisania elegii III. 15. zob. uwagę wstępną do Koch. eleg. III. 2.

1. fallax aula (scil. regia); fallax dlatego, że dworzani często zawodzi w ich nadziejach.

2. nil moror alqd., nie dbam o co, nic sobie nie robię z czego.

3. gemmarum instar mihi est, cenię równo z klejnotami.

4. Lydius amnis = Pactolus, rzeczką wytryskająca u stóp wzgórza Tmolus w Lidyi, płynąca obok Sardes, a wpadająca do rzeki Hermus. W starożytności znajdował się w jej fa-

Hic ego nec nutum alterius, nec limina servo	5
Infringens duris molle latus foribus.	
Nec votis exopto famem incenatus erilem,	
Nec cuiquam in turba pugno aperire viam.	
Nullius ad leges vitam compono licetque	
Tempora mi arbitrio ponere cuncta meo.	10
Ergo aut Socraticis aures accommodo chartis,	
Unde animus vitiis discat abesse suis,	
Aut meditor Latiis non absona carmina Musis,	
Quaeque meus molli Sarmata voce canat.	
Nec me dedeceat fecundi cultus agelli,	15
Servum ceneri turpius esse reor.	
Rura inopes victus et priscae munera glandis	
Divite mutarunt messe nitentis agri.	
Rura fuere prius, quam clausae moenibus urbes;	
Ni sint rura, urbes turrigerae esuriant.	20
Hinc miles patiens aestus et frigoris aequae,	
Hinc rigidus consul venit ad imperium.	

lach w obfitości złoty piasek. Pa-
ctolus jest nazwany Lydius omnis
także u Tib. 3. 3. 29.

5. nutum, scil. observo, którego to
słowa należy się domyślić z na-
stępnego servo.

6. infringens foribus, ocierając,
obrażając o podwoje. — duris molle,
przeciwnie wyrazy zestawione.

7. erilem, zam. eri.

8. pugno (wytężam, trudzę się)
z infinit. aperire (torować), za przy-
kładem poetów rzym.; por. Owid.
Met. 1. 685: ille tamen pugnat mol-
les evincere somnos. — Torowanie
drogi panu było obowiązkiem dwo-
rzan, należących do jego orszaku.

10. ponere = disponere; por. Mart.
5. 20.

11. Socraticae chartae, pisma
przedstawiające naukę Sokratesa;
podobnie Hor. A. P. 310: Rem tibi
Socraticae poterunt ostendere char-
tae; tu jednak wyraz chartae = na-

uki, jak to wynika ze zwrotu au-
res accommodo = przysłuchuję się.

13. i 14. Myśl tych wierszów nst. :
albo układał wiersze łacińskie albo
polskie.

18. mutarunt divite messe niten-
tis agri, zamieniły na obfity plon
bujnej roli. — Myśl wierszów 17.
i 18 jest nst : Pola, które w naj-
dawniejszych czasach dostarczały dla
ludzi nędznego pożywienia, wydają
teraz obfite plony.

20. poeta przedstawia warunek
jako możliwy, dlatego conj. praes.
sint, esuriant.

21. Hinc = ex ruribus, agris.

22. Rigidus consul jest L. Quinc-
tius Cincinnatus, typ dawnego Rzy-
mianina o prostych i surowych oby-
czajach. W r. 460 prz. Chr. był
consul suffectus. W r. 458 podczas
wojny z Ekwami i Sabinami powo-
łano go z wiejskiego zacisza na dy-
ktatora.

Quodsi oblectatur Tarpeia Iuppiter arce
 Cecropiamque urbem bellica Pallas amat,
 Flava Ceres nostros quoque non fastidit honores, 25
 Spicea cui messis tempore sarta damus.
 Nec minus, aestivis postquam maturuit horis,
 Grata repertori ponitur uva suo.
 Lacte Pales gaudet, debentur poma Priapo,
 Hortorum hic custos, curae habet illa pecus. 30
 Quid memorem nymphas montes et stagna colentes?
 Quid celerem Faunum Panave capripedem?
 Qui sancti nobis, seu sit dea seu deus, omnes,
 Et gaudent nostro, ut remur, honore coli
 Ac pecorum fetu et frugum ubertate vicissim 35
 Vota explent memores pauperis agricolae.
 Vilice, tu solitum iam nunc ordire laborem
 Granaque perpetuis decute verberibus.
 Dumque favet Boreas, dum frigore flumina torpent
 Et faciles praebet nixque geluque vias, 40
 Materiam silvis fabricandae convehe navi,
 Irato Satyrus frendeat ore licet.
 Ac primum duplices disiunctim pone carinas,
 Nam trabibus totum texere oportet opus;

23. Arx Tarpeia = Capitolium; tak samo Prop. V. 4. 29. i Owid. Met. 15. 866.

24. urbs Cecropia (= Cecropis) = Athenae.

25. i nst. są naśladowane z Tib. I. 1. 13 nst. — 26. damus, ofiarujemy.

28. repertori suo = Baccho. — ponitur, składa się w ofierze.

29. debentur należą się (w ofierze).

32. Pana, accus. z końcówką grecką, z którą tego wyrazu zwykle się używa. — capripedem; gdyż późniejsza sztuka grecka przedstawiała Pana jako osobę z rogami na głowie, kozią bródką i koziemi nogami. Podobny epitet ma Pan także u Prop. 3. 16. 34.

33. Łącz: Qui omnes sancti nobis (scil. sunt). — po seu — seu kła-

dzie Koch. niekiedy conj. zam. prawi-
dłłow. indicat.

35. pecorum fetu et frugum ubertate, scil. data lub concessa.

36. pauperis agricolae, należy do vota i do memores.

37. W w. 37. i nst. zwraca się poeta do swojego włodarza, któremu udziela niektórych rad dotyczących zatrudnienia jego podczas pory zimowej.

38. verberibus, tu o uderzeniach cepów.

41. silvis, zam. e silvis.

42. licet Satyrus frendeat, mian. z gniewu, że się ścina lasy, których jest bóstwem opiekuńcem.

43. W w. 43—54 opisuje poeta budowę statku do przewozu zboża Wisłą do Gdańska. — duplices carinas, dwa tramy.

Quas transversa cavis coniungant tigna carinis,	45
Affixa ad lentas tigna quoque ipsa trabes.	
Pars quarum anterior modice inflectatur, ut amnis	
Exsuperet fluctus commodiusque natet.	
Huic latera aequentur gemina fundata carina,	
Puppisque ingenti concava nixa trabe.	50
Tum rimas, ne qua furtivus perfluat umor	
Et Cereri admissa damna det intus aqua,	
Conveniet musco tortoque, o vilice, faeno	
Sarciri; hac tibi sit cura, cave, ulla prior.	
Atque ubi iam pontem glaciali marmore iunctum	55
Vistula collectis fregerit auctus aquis,	
Informis liquidas descendat navis in undas	
Et petat Arctoi litus onusta maris,	
Nec reditum speret; satis est, si frugibus aere	
Pensatis redeat nauta domum ipse pedes.	60
Adsis, Cyleni, neque enim facundia tantum,	
Verum res quoque eget nostra favore tuo.	

44. trabibus texere (=contexere) opus, obić, obłóżyć belkami statek; por. Werg. En. 2, 112: trabibus contextus acernis equus.

45. transversa tigna, poprzeczne dyle, płatwy. — carinis jest dat. zależny od coniungant (conj. hortat.).

47. anterior, (compar. od ante, używany dopiero w późniejszej łacinie), przedni.

48. exsuperet, scil. navigium; łącz: fluctus amnis (gen.).

49. Huic (t. j. parti anteriori) aequentur latera puppisque... z przodem winne być zrównane boki (burtnice), przytwierdzone do dwóch tramów, i rufa wydrażona, na ogromnej belce oparta.

52. et, zam. neve. — Cereri (=frumento) damna det, zam. inferat, szkody nie wyrządziła, jeśliby zboże zamokło. Co do zwrotu dam-

num dare, por. Plaut. Cist. I. 1.108; Ter. Andr. I. 1. 116.

54. sarcire, pozatykać. — hac (scil. cura) jest abl. comp. — cave, sit, częstszą składnią jest cave, ne z coniunct.

55. Myśl w. 55 i 56: Kiedy na wiosnę wezbrane fale usuną lody, Wisłę pokrywające. — ubi fregerit, fut. exact. (zam. prawidł. perf.) widoczny polonizm.

58. onusta, scil. frumento.

60. frugibus aere pensatis (=compensatis, spieniężwszy zboże. — nauta, flisak. — pedes, pieszo.

61. Cyllenius (=Mercurius), tak nazwany od gór Cyllene w Arkadyi, miejsca jego urodzenia.

62. res nostra, nasz stan, t. j. rolniczy. — neque tantum—verum quoque, zam. neque solum—sed etiam.

Matthiae Casimiri Sarbievii

Iter Romanum.

Elegii, p. t. *Iter Romanum*, nadał poeta formę listu poetyckiego, pisanego z Rzymu do swego serdecznego przyjaciela, jezuitę Mikołaja Kmicica (ur. 1601 †1632), nauczyciela w kolegium jezuickim w Pułtusk nad rzeką Narwią. Skreślił ją Sarbiewski w listopadzie r. 1622, wkrótce po przybyciu z Polski do Rzymu, dokąd się udał po ukończeniu drugiego roku teologii w Wilnie dla dopełnienia studyów, wraz z innymi klerykami Zakonu OO. Jezuitów, jakoto: Janem Gruzewskim, Oswaldem Krigerem, Andrzejem Rudominą i Mikołajem Zawiszą.

W elegii tej opisuje poeta w barwny sposób długą i uciążliwą podróż z Wilna do Rzymu. Odbywał ją jesienią r. 1622 w towarzystwie wspomnianych osób przez Wielkopolskę, Śląsk, Saksonię, Bawaryę i Tyrol, zwiedzając w czasie podróży ważniejsze miasta, jak Poznań, Lipsk, Bamberg, Ingolstadt, Monachium, Hall, Brixen, Bozen, Trydent, Mantuę i Florencję. W opis tejże podróży, pełnej miłych i głębokich wrażeń, wplata poeta także przykre przygody, doznane podczas przeprawy przez lesiste góry w okolicy Bambergu w północnej Bawarii, gdzie go wraz z towarzyszami opadli uzbrojeni zbójcy, którzy ich ogołocili ze wszystkich zasobów pieniężnych. Wystraszonym i pozbawionym wszelkich środków podróżnym przyszli z pomocą najpierw okoliczni wieśniacy, następnie jezuiti z Bambergu, którzy przyjęli ich gościnnie i zaopatrzyli w niezbędne środki do dalszej podróży.

Poemat *Iter Romanum* obok licznych zalet zawiera także niektóre braki stylistyczne i kompozycyjne, które oczywiście stąd wynikły, że Sarbiewski tego poematu, którego może nawet nie zamierzał drukiem ogłosić, należycie nie wykończył i sam nie wydał. Ogłosił go drukiem po raz pierwszy dopiero w 112 lat po śmierci poety Lebrecht Gotthelf Langbein, p. t. *Matthiae Casimiri Sarbievii R. P. Soc. Jesu Poloni, Elegia Itineraria ex msc. edita, Dresdae, in officina Hekeliana 4° A. S. MDCCLIII* — z rękopisu dostarczonego mu przez polskiego jezuitę Ludwika Bemfelda, który go otrzymał podczas pobytu w kolegium jez. w Krożach na Litwie. Tekst łac. tejże elegii w wydaniu Langbeina, należącym obecnie do rzadkości bibliograficznych, jest miejscami popsuty, prawdopodobnie dlatego, że sam rękopis, z którego wydawca tę elegię oddrukował, był niewątpliwie błędny i nieczytelny.

Nieco poprawniejszy tekst tejże elegii znajdujemy w wydaniu utworów Sarb., dokonaniem przez Adama Naruszewicza (w Wilnie r. 1757, 4°), który, jak to sam wyznaje w tytule wydania, korzystał z dawnych (ex vetustis) a zapewne i lepszych rękopisów Sarb.

W dwa lata później wyszedł poemat »Iter Romanum« z druku w zbiorowym wydaniu utworów Sarbiewskiego, w Paryżu r. 1759 (u J. Barbou). To wydanie zawiera najlepszy stosunkowo tekst tejże elegii, chociaż i on nie jest wolny od drobniejszych pomyłek. Tekst zaś tego wydania opiera się na rękopisach utworów Sarb., pozyskanych w Polsce przez kanonika J. Mich. Van der Ketten.

Ponieważ za podstawę tekstu każdego z trzech wyżej wymienionych wydań służył inny rękopis, przeto tekst łać. poematu »Iter Romanum«, oddrukowany w powyższych wydaniach, wykazuje w niektórych miejscach pewne różnice, na które się złożyły różne przyczyny. Najpierw poprawki samego Sarb., poczynione w późniejszych latach w swoich rękopisach, z których niewątpliwie już poprzednio w gronie przyjaciół były dokonane odpisy, następnie błędy przepisywaczy, powstałe przez opuszczenie lub mylne odczytanie wyrazów, w końcu błędy drukarskie. Wobec takiego stanu rzeczy krytyczne ustalenie tekstu poematu »Iter Romanum« jest połączone z pewnemi trudnościami.

Ponieważ nie posiadamy autografu Sarb., więc oczywiście za podstawę rekonstrukcyi tekstu poematu należy obrać wydanie paryskie z r. 1759 (które zawiera tekst stosunkowo najlepszy), i do lekyi tego wydania największą przywiązywać wagę, a dopiero w wątpliwych wypadkach lub lekcyach bezsprzecznie błędnie przekazanych w wyd. par. uciekać się do wydania Langbeina i Naruszewicza. Tak też postąpił obecny wydawca i objaśniacz poematu »Iter Romanum«. Obrawszy bowiem za podstawę tekst najnowszego zbiorowego wydania utworów Sarb. (dokonanego przez Tom. Wall S. J., Starawieś 1892, które jest poprawnym przedrukiem z wydania strassburskiego z r. 1803, opierającego się pośrednio na wyd. par. z r. 1759), odstępował od tekstu wyd. star. na korzyść wydania Langb. i Nar. tylko w takich miejscach, które zdaniem jego w wyd. star. są błędnie przekazane. Nadto w nielicznych wypadkach, w których wszystkie powyższe wydania nie dostarczyły żadnej rękojmi, uciekał się wydawca do własnych konjektur, które w krytycznych uwagach, zawierających warianty tekstu, są uwidocznione. Wreszcie w kilku miejscach wątpliwych uwzględnił autor jeszcze wydanie budapeszteńskie z r. 1824, które wprawdzie opiera się na wydaniu strassburskiem z r. 1803, ale zawiera także niektóre poprawki bezimiennego wydawcy.

Poszczególne wydania są oznaczone w uwagach krytycznych, umieszczonych poniżej tekstu, następującemi literami:

L = wydanie poematu »Iter Romanum« dokonane przez L. G. Langbeina, Drezno 1754.

N = zbiorowe wydanie utworów Sarb., dokonane przez Naruszewicza, Wilno 1757.

P = zbiorowe wydanie utworów Sarb., Paryż 1759.

B = „ „ „ „ Budapeszt 1824.

S = „ „ „ „ Starawieś 1892.

Iter Romanum.

Ibis hyperboreos non segnis, epistula, campos,

Qua riguus patriam Vistula lambit humum.

Ne pudeat, quod firma parum vestigia figas

Alternoque cadant saucia crura pede.

Quae procul audaci conantur in aëra saltu

5

Tesqua pruinorum ferre sub astra caput:

Nubiferas Alpes, supposta Ceraunia caelo

Et Pyrenaeis aemula saxa iugis,

Saepe per obstantes dum te remorantur hiatus,

Succiduos dices detinuisse pedes.

10

3. Neu pudeat L — 4. cadens L — 7. Nubiferos L — 10. Succiduos clives L.

1. segnis (=segniter), jest bliższem określeniem orzeczenia ibis.

2. Qua riguus... humum = in Poloniam.

3. quod... figas, ... cadant; Coniunct. po quod położył poeta dlatego, że w tych zdaniach odpowiada na zarzuty listu (przedstawionego tu jako osoba), który słowami: »parum firma vestigia figo, mea crura alterno pede saucia cadunt« starał się uchylić od uciążliwej i dalekiej drogi do Polski. — Myśl w. 3—4 jest nst.: Nie wstydz się (liście), że stąpasz niepewnie (nieśmiało po niwie poezji) i że człony wiersza z powodu skaleczenia (błędnej budowy) tej i owej stopy utykają. — W powyższych słowach usprawiedliwia się autor, że jako początkujący nie ma jeszcze dostatecznej wprawy i biegłości w układaniu wierszów.

5 i nst. Łącz: dices (są słowa poety do listu) tesqua, quae caput pruinorum audaci saltu procul in aëra (usque) sub astra ferre conantur: Alpes nubiferas, Ceraunia supposta

(=supposita) caelo et saxa Pyrenaeis iugis aemula, dum te (=epistulam) per hiatus obstantes saepe remorantur, succiduos pedes (tuos) detinuisse.

Myśl powyższych słów jest nst.: powiesz (na swoje usprawiedliwienie adresatowi listu i każdemu czytelnikowi), że napotykałeś w drodze z Włoch do Polski na niebotyczne góry i przepaści, które twoje słabe stopy często w biegu powstrzymywały. Słowa te, w których poeta czyni zarazem aluzję do swojej osoby i do wierszów zastosowanych w tym poemacie, należy rozumieć w nst. sposób: Wdzierając się na wzniosłe wyżyny prawdziwej poezji, miałem do pokonania niezmiernie trudności, które wpłynęły ujemnie na prawidłowy tok moich wierszów.

7. i nst. Nubif. Alpes, Ceraunia, Pyrenaei są bliższem objaśn. do tesqua (dzikie pasma gór). — Ceraunia, lub Acroceraunia, pasmo gór w Epirze. — Nubif. Alpes, Ceraunia, Pyrenaei, użył poeta na oznaczenie niebotycznych gór wogóle.

Forsan ubi planos, Aquilonia regna, Triones
 Et patrios felix acceleraris agros,
 Incipient virides passim subsidere campi,
 Celsa videbuntur detumuisse iuga
 Et, quae Vistuleis late perfunditur undis, 15
 Praebeat facilis mollior ora vias.
 Hic ubi Sarmaticas cursu superaveris arces,
 Qua vagus irriguis Narvia serpit agris,
 Pieriis repetes regnata palatia Musis,
 Pultopolitano sacra Lycea Deo. 20
 Hic sociis referes, ut idonea vitibus arva
 Et Latios tandem transierimus agros.
 Et Patribus primum missam largire salutem
 A me, et Nicoleo fer mea verba meo.

12. accelerabis N — 19. Pieriis redeas N — 23. Largito L — 24. et brak w L; Atque Nicoleo N — fer... vota L, ter... verba NBS.

11. plani Triones może znaczyć albo Niedźwiedzice pływko, czyli nizko na niebie się znajdujące, lub też Niedźwiedzice jasno świecące; por. Werg. Ge. I. 138: claramque Lycanionis Arcton.

12. accelero z samym accus. zam. ad z accus. rzecz.

16. mollis, łagodnie się zniżający, nizko położony.

17. Łącz: repetes palatia (ea), qua ... serpit. — Sarmaticas superaveris arces, miniesz gród, stolicę sarmacką (=Polski), t. j. Warszawę.

18. Narvia, Narew, rzeka na Mazowszu wpadająca do Bugu. Około 50 kilom. na półn. wschód od Warszawy leży na prawym brzegu rzeki Narwy miasto Pułtusk (Pultopolis). Tu założyli w r. 1566 jezuiti sprowadzeni z Brunsbergu za staraniem biskupa Noskowskiego kolegium, które w 16 i 17 wieku było przez młodzież licznie uczęszczane i zażywało wielkiego rozgłosu. W tem kolegium rozpoczęła swą działalność po

powrocie z Rzymu Piotr Skarga, tu nauczał Jakób Wujek, którego uczniem był Stanisław Grochowski, tu pobierał naukę przed wyjazdem do Wilna i Rzymu także nasz poeta.

19. palatia regnata Musis (zam. a M.), o kolegium jezuickiem.

20. Lycea (plur. zam. sing. o liceum Jez. w Pułtusku) jest dopowiedzeniem do palatia. — sacra Deo = Jesu, gdyż należało ono do Zakonu Jezusowego.

21. sociis, towarzyszom Zakonu Jez., do którego także nasz poeta należał. — idonea vitibus arva, o krajach południowej Europy, przez które poeta przejeżdżał dążąc do Rzymu.

23. Patribus, scil. Pultopolitanis Soc. Jesu.

24. Nicoleus tu wspomniany jest to jezuita Mikołaj Kmicic, serdeczny przyjaciel i adresat niniejszego listu poety. Urodzony w r. 1601 był najpierw uczniem, następnie przez 4 lata nauczycielem w Akademii Wileńskiej, † w r. 1632.

Hinc nostrae mala dira viae, mala dura laboris	25
Castaliis referes officiosa modis.	
Prima profecturos Posnania vidit alumnos	
Extremum sociis ingeminare Vale,	
Vidit in amplexu caros se fundere fratres	
Laetaque confusis dicere vota sonis.	30
Inde per extremas, qua Marchia flectitur, oras,	
Et niger illimes Odera volvit aquas,	
Saxoniae tractus infidaque regna subimus,	
Apta perogrinis Lipsia tecta dedit;	
Tota Lutheranis sed inhospita Lipsia sacris	35
In permutata religione furit.	
Hic tamen antiquas, immania marmora, sedes	
Structaque non parca saxea templa manu	
Miramur taciti pollutaque sacra dolemus	
Atque profanatas commiseramur opes.	40
Postera cum primos Aurora reduceret ignes,	
Ad currum biuges associantur equi.	

25. Hinc... dura viae LN — 26. referas N — 29. amplexum LN — 30. Moe-
staque... verba N — 31. Marchia funditur N — 32. vertit BS — 33. veni-
mus L — 36. Imperiurata LN — 37. Hic dum antiquas L — 40. commiseram-
us L — 41. reduceret ortus L. reduserat ortus N

25. Hinc = tum.

26. Castaliis modis, w miarach wierszowych, wierszem.

27. Tym wierszem rozpoczyna poeta opis podróży z Poznania do Rzymu. Do Poznania przybył poeta niewątpliwie z Wilna, gdzie dotychczas poświęcał się studjom teologicznym. — profecturos... alumnos, o wychowankach jez. wybierających się w podróż do Rzymu.

28. sociis, podobnie jak fratres w. 29., o jezuitach kolegium poznańskiego.

31. Marchia, rzeka March (Morawa), wypływająca w górach Glacu na granicy Śląska i Morawii. — Sarbievski z towarzyszymi, opuściwszy Wielkopolskę, zdążył przez Śląsk do Saksonii.

32. Et (qua) niger illimes Odera volvit aquas, ciemna Odra toczy czyste wody. — niger Odera, z powodu ciemnej barwy jej fal.

33. infida regna, dlatego, że Saksonia porzuciła religię katolicką, a przyjęła naukę Lutera.

35. Łącz: Sed tota Lipsia in religione (scil. cathol.) Lutheranis sacris permutata inhospita furit (scil. in nos). Cały Lipsk z powodu zmiany religii (katol.) na Luterską naukę zachowuje się wobec nas wrogo i niegościnnie.

39. sacra, świętości.

40. profanatas opes (scil. sacras), zasoby, majątek kościelny został obrócony na cele świeckie.

41. i 42. Nazajutrz o świcie zaprzężono do wozu parę koni.

- Erigimur stratis et perfida linquimus arva;
 Totus erat pluvio nubilus imbre dies.
 Heu mihi! — sol aliam postquam tulit aequore lucem, 45
 Totus erat nimio torridus igne dies.
 Hic mihi flammantes incandescibat ad aestus
 Et subito totum languit igne caput.
 Prae foribus malesana febris iam stabat et ingens
 Indeplorati corporis ardor erat. 50
 Causa mali montes, quos flamma reciproca torret
 Sole repercussas eiaculante faces.
 Nam, si vera rudes enarravere coloni,
 Hic magis aestivo Virgo Leone furit
 Pandaque mortiferos diffundit Libra vapores 55
 Aestatisque vices imperiumque tenet.
 Causa latet, serosne petat vindemia soles,
 An vitio sicci candeat aura soli,

W. 46. i 47. brakuje w N — 48. En subito N — in igne B — 55. Sanctaque mortiferos N

45. tulit, zam. extulit; aequore dlatego, że według wyobrażeń starożytnych Greków i Rzymian słońce każdego wieczora udaje się na spoczynek do oceanu, skąd rano znowu się wynurza. — aliam lucem, inne światło, t. j. jasne; t. zn. dzień był pogodny w przeciwieństwie do poprzedzającego dnia pochmurnego.

47. mihi, dat. ethic. — ad aestus = usque ad aestus.

48. languit jest trzygłosk.

49. Prae foribus (meis) stabat = imminebat mihi, groziła mi.

50. indeplorati, zdaje się być błędem; zam. tego wyrazu może należy czytać »lam deplorati lub de-lassati«. — ardor, gorączka.

51. mali, choroby. — montes, scil. sunt. — Myśl w. 51 i 52 jest nast.: przyczyną nieznośnego upału w górach jest ta okoliczność, że promienie słoneczne od gór się od-

bijają, przez co jeszcze bardziej rozgrzewają powietrze.

52. faces = radios. — repercussas = se repercutientes.

53. coloni, wieśniacy (saksońscy).

54. Hic, t. j. w Saksonii. — Leo, Virgo, Libra, nazwy konstalacji zodyaku; słońce wstępuje w znak Lwa w połowie lipca, w znak Panny w połowie września, w znak Wagi w październiku.

55. panda Libra, dlatego, że gwiazdy wchodzące w skład tej konstalacji tworzą linię krzywą.

56. aestatis vices... tenet, t. j. zsyła takie same upały, jakie panują w lecie.

57. Causa latet, scil. aestus (gen.) — petat vindemia soles = expetat vindemia solis ardores (dlatego, by winogrona należycie dojrzały).

58. vitio sicci soli, skutkiem wysuszonej, rozpalonej ziemi.

- Pronior an, celsas ubi sol aspexerit Alpes
 Rectior, obliquis torreat arva rotis. 60
 Forte supercilio riguive crepidine saxi
 Imperturbatae vena fluebat aquae.
 Ergo susurrantum moror ad breve frigus aquarum
 Atque cava lympham sorbeo saepe manu.
 Illicet irriguus paulatim cedere languor 65
 Et coepere graves fortius ire pedes.
 Ire graves coepere pedes, nam sarcina currus
 Stare fatigatos saepe coëgit equos;
 Obscoënaque rotae dum cunctarentur in ulva
 Aut vada torrentum traicienda forent, 70
 Mille revertentes exploravere recessus,
 Mille paludosas circuire vias.
 Praevhimur celsas habitata cacumina ripas,
 Praevhimur summis pendula tecta iugis.
 Hic alias fortuna vices aliosque labores 75
 Opposuit nostris invidiosa viis.

59. aestas ubi L — Moja interpunkcya; oba zdania w. 59. i 60. są w BS odzielone przycinkiem po Alpes. — 61. supercilio vivive N — 73. rupes LN — 76. invidiosa L, insidiosa BS; por. Sen. Herc. fur. 524: fortuna viris fortibus invida.

59. Łącz: an sol pronior, ubi celsas Alpes (= montes) rectior aspexerit, arva torreat obliquis rotis (= radiis), czy też słońce, stojące niżej na niebie (pronior), pali niwy ukośnymi promieniami, kiedy ono w prostym kierunku (rectior) spogląda na góry, t. zn., kiedy promienie słońca ukośnie padają na góry. Oczywiście wyjaśnienie upałów w górach w czasie pory jesiennej (podane w w. 57 do 60) nie opiera się na żadnej naukowej podstawie.

61. supercilio = e vertice. — crepidine = e radice.

62. imperturbatae = purae, clarae.

63. susurrantum (zam. susurrantium) moror ad breve frigus aquarum = moror paululum temporis ad (przy) susurrantes aquas frigiditas.

64. cava manu, garścią, dłonią.

65. irriguus, po ugaszeniu pragnienia. — cedere, scil. coepit.

66. graves, ciężkie, ociążałe (skutkiem osłabienia).

71. Łącz: (pedes mei) mille recessus revertentes exploravere, moje nogi wykryły tysiące miejsc takich, które zmuszały do powrotu, t. j. trzeba było nawracać z tych miejsc jako niemożliwych do przeprawy, a szukać miejsc dogodniejszych. — mille = permulti.

73. celsas habitata cacumina ripas (hypallage) = celsas ripas habitatas cacumina (acc. względu); na wysokich brzegach rzek znajdowały się w miejscach najbardziej wyniosłych osady ludzkie.

- Silva fuit, multos incidua silva per annos
 Quercubus annosis ilicibusque vetus.
 Paene supinatae verrebant sidera frondes,
 Ima videbantur Tartara paene peti. 80
 Praeterea tumulis et hiantibus aspera clivis
 Petra ruinosum praepediebat iter.
 Ingenium spelunca doli variamque nocendi
 Indeclinatus trames habebat opem.
 Pergimus intrepidi tamen immemoresque latronum, 85
 Cum nos admissis insequerentur equis;
 Nam levis extemplo claris equitatus in armis
 Umbrosum denso milite saepit iter.
 Respicio, creberque manu iam fulgurat ensis,
 Nudus et exserta cuspide mucro sitit. 90
 Crebra repentini praenuntia machina leti
 Atque volaturis fistula feta globis
 Adducto silicis flammis irritat hiatu,
 Ut vomerent clausae plumbea tela faces.
 At mihi consurgit surrecto crine galerus 95
 Quassaque non dubio corda timore micant.

79. veniebant L — 80. »Ipsa« (LBS), poprawiłem na »Ima« t. j. najniższe części, czyli korzenie. — *Pone videbantur Tartara*, *pone poli* N — 83. *Zam. »variamque«*, któryto wyraz jest moją konjekturą, ma L: *ideamque*, NBS: *ca-ramque*. — 95. *non moto crine* LN — 96. *micant* LN, *tremunt* BS; por. Owid. *Her. I. 45: corda timore micant*.

79. *supinatae frondes*, rozłożyste korony, wierzchołki.

82. *ruinosus*, grożący upadkiem, zgubny, niebezpieczny.

83. *spelunca ingenium doli*, scil. habebat, posiadała zdolność do podstępny, nadawała się do zasadzki.

84. *indeclinatus* = *indeclinabilis*, z której nie można zboczyć, ominąć.

86. *insequerentur*, scil. *latrones*. — *admissis equis*, na koniach w pełnym biegu.

87. *equitatus*, scil. *latronum*. — *in claris armis*, zwrot obcy łacinie klas., *zam. claris armis indutus, instructus*.

89. *manu*, scil. *latronum*.

91. Łącz: *machina*, *crebra praenuntia repentini leti*; poeta rozumie strzelbę.

92. *machina atque fistula* = *machina cum fistula*, strzelba z łufą. — *globi*, kule ołowiane. — *feta*, nabita.

93. *adducto silicis hiatu*, zbliższy wyziew, czyli iskrę krzemienia. — Do 19. wieku zapalano proch w strzelbach nie kapsłami, lecz iskrą krzemienia umieszczonego u kurka strzelby. — *irritat*, *praes. hist.*

94. *plumbea tela*, pociski, kule ołowiane. — *clausae (in fistula) faces*, o nabojach z prochu.

95. *galerus*, czub; *sens: włosy stają mi dębem*.

- Interea pernix equitum manus advolat et se
 Prodit inauditis barbara lingua minis.
 Intentant iugulis faciles ad vulnera sicas
 Et fodiunt gravidis ora latusque sclopis. 100
 Ipse meas exploro manus, manus ense carebat,
 Respicio currum, currus inermis erat.
 At mihi Nicoleus certos signatur in ictus
 Afflictumque solo barbara dextra ferit.
 Illius gemitus et singultantia longe, 105
 Missa velut riguo sanguine, verba bibo.
 Dumque reor vocem veluti morientis amici,
 — Quae vox percussi, non morientis erat —
 Qua data porta, ruo dubiaeque pericula vitae
 Evitaturam non moror ipse fugam. 110
 Et celeres propero per aperta, per invia, plantas,
 Deflua frondosum qua tegit umbra nemus.
 Interea fossae pretiosa pericula terrae,
 Unum quod tanti causa doloris erat,

99. sicas BS, contos LN — 104. Affixumque... secta ferit N — 106. mista S — Missa NBP. — 110. Evito, tutam non moror N — 112. unda L — 113. W wyd. N następuje po w. 113. wiersz 116. 115. 114.

97. equitum = latronum equis venturum.

99. ad vulnera, scil. inferenda.

100. sclopetum, także sclopetus, sclopus i scloppus = manuale tormentum bellicum (Du Cange); była to prawdopodobnie broń w rodzaju nahałki.

103. mihi dat. ethic. — signatur, zam. designatur, scil. a latronibus.

104. solo jest dat.

106. missa (=emissa) velut riguo sanguine, wydawane jak gdyby wśród wybuchu krwi.

107. vocem, scil. hanc esse, że to jest jęk...

108. Quae vox percussi (scil. amici), któryto jednak jęk wydawał obity (przyjacieli).

109. Qua data porta ruo = ruo ea, qua porta data est, rzucam się,

pojdę w tę stronę, gdzie znajdowało się wyjście, t. j. miejsce nieobsadzone przez zbójców; por. Werg. En. I. 83: Qua data porta, ruunt.

110. non moror fugam evitaturam pericula dubiae vitae, bezzwłocznie zaczynam uciekać, by ująć niebezpieczeństw zagrażających mojemu niepewnemu życiu. — dubiae vitae, gdyż poeta wątpił, czy ucieczką zdoła ocalić życie.

111. plantas = pedes.

113. fossae pretiosa pericula terrae, wydobyte z ziemi kosztowności niebezpieczne, zgubne (dla ludzi), jest pierwszym dopowiedzeniem do argentum; drugim dopowiedzeniem jest: mala vectigalia modici census, liche, szczupłe dochody (oszczędności) z miernego majątku, mienia (towarzyszów podróży), t. zn. suma

Argentum, modici mala vectigalia census, Depraedatrices diripuere manus.	115
Adstabant maesti, levius sed adempta sodales Omnia, quam longas indoluere vias.	
Vos ego tunc, quercus, vos, frigida marmora, testes, Vos imploro meae conscia saxa fugae,	120
Vos etiam (nam vos, memini, miserebat euntis), Indesolatis hospita lustra feris;	
Quin etiam misero respondebatis ab antris, Dum ciet alternos vocis imago sonos.	
Quos ego tunc — audistis enim, maestaeque querelae Vocibus impulsas attonuere petras —	125
Quos ego tunc gemitus aut quae suspiria fudi, Dum velut occiso solus Achate vagor	

119. testor. N — 124. Fracta repercussis dum redit echo sonis L, Fracta...
aura sonis N — W. 125. i 126. brakuje w N — 128. queror L

srebrnych pieniędzy zabranych towarzyszom przez rabusiów była nieznaczną.

114. unum quod = quod unum.

116. depraedatrices manus = manus praedonum.

117. Łącz: adstabant maesti sodales, sed levius indoluere omnia (sibi) adempta (esse), quam longas vias (scil. ademptas esse), t. j. martwiła ich nietyle strata środków pieniężnych, ile raczej niemożebność odbywania dalekiej podróży.

119. marmora = saxa marmorea.

120. euntis, scil. mei.

121. nst. Łącz: Vos etiam (scil. saxa), lustra hospita feris indesolatis, (scil. imploro); nam vos euntis (mei) miserebat; quin etiam (vos, o saxa, mihi) misero ab antris respondebatis, dum vocis (meae) imago sonos alternos ciet.

122. lustra, kryjówki. — Wyrazu indesolatus (= non desolatus, nieosamotniony, niesamotny, gromadnie żyjący), nie spotykamy w łać. klas.

indesolatis feris jest dat., zależny od hospita.

123. quin etiam, ba nawet. — ab antris, gdyż echo najdonośniej odbija się w jaskiniach.

124. dum vocis imago ciet alternos sonos, kiedy echo odzywało się (na moje wołania).

125. audistis enim (musieliście słyszeć), scil. quercus (w. 119) et saxa (w. 120). — maestaeque = nam maestae.

126. querelae attonuere petras vocibus impulsas, skargi ogłuszyły skały, wzruszone mojami wołaniami.

127. Quos... fudi, po polsku przecząco: jakich jęków nie wydawałem!

128. velut occiso Achate, jak gdyby mój Achates był już zabity. Najwierniejszym towarzyszem poety w podróży był Mikołaj Zawisza (= Nicoleus w. 103); jegoto nazywa poeta Achatesem, który był najwierniejszym towarzyszem Eneasza.

- Et queror et dubio rursus sub corde revolvo,
 Viveret, an tantum saucius ille foret. 130
 Occisum rursus reor ac pernicios Euro
 Plana repentino praevehor arva gradu.
 Stramineas prope forte domos stipulisque colebat
 Non bene protectas rustica turba casas.
 Accelero lacrimansque peto miserabile caedis 135
 Effugium taciti nuntius ipse mali.
 Conveniunt lapsumque fuga solantur agrestes,
 Dum mihi fumosus vertice sudor abit,
 Genua labant, totos quatit aeger anhelitus artus
 Et negat expressos languida lingua sonos. 140
 Sed magis ut miserum lamentarentur, in ipsos
 Illorum fletus ingeniosus eram.
 Atque meos tandem casus interprete nutu
 — Nam fuit ad suetos hospita lingua modos —

129. Et queror et doleo, N — 130. et (zam. an) L — 131. Euris L — 134. protectos rustica turba lares N — 135. lacrimansque L; lacrimisque BNS — 138. zam. dum ma LN At. — 139. zam. quatit aeger ma L tremit ater; Succumbunt genua et quatit acer N — 140. tonos N — 141. S ma (.) po Sic (wszyst. wyd.), które poprawilem na Sed. — 144. Suevos L.

129. queror, revolvo, praes. histor.; dlatego impf. viveret, foret (w. 130.) — sub corde, w głębi serca.

130. ille = Nicoleus.

131. Łącz: rursus reor occisum (scil. esse Nicoleum) — praevehor arva pernicios Euro, mijam niwy szybciej od Eura; por. Stat. Theb.: Atalanta vento pernicios.

133. Łącz: forte prope (adv.) rustica turba stramineas domos et casas stipulis non bene protectas colebat (= incolabat).

135. accelero scil. eo, tam. — Łącz: et ipse nuntius taciti mali (= et ipse nuntians rusticis ignotum malum, quod nobis occurrit) peto lacrimans (ab iis) effugium caedis miserabilis.

137. (me) lapsumque fuga = elapsum, servatum fuga.

138. fumosus vertice (= de ver-

tice) sudor abit, z głowy splywa ciemny pot. — dum należy także do labant, quatit, negat.

139. genua, jest tu wyrazem dwuzgłoskowym; podobnie u Werg. En. 5. 432, i 12. 905. — Wiersz 139. jest dosłownie wzięty z Werg. En. V. 432, z wyjątkiem wyrazu totos, zamiast którego ma Werg. vastos.

140. expressos sonos, wyraźnych brzmień.

142. in ipsos illorum fletus ingenosus eram, byłem nawet nader wrażliwy na ich łzy, t. j. skłonny do płaczu wraz z wieśniakami.

143. casus interprete nutu renarro, wyjaśniam przygody zapomocą gestów, na migi.

144. Łącz: nam lingua (scil. mea) hospita (= ignara) fuit ad (pod względem, co do) suetos (eorum) modos, scil. loquendi, gdyż obcą mi

Undique me turba circumstipante renarro	145
Et queror indignas illacrimando vices.	
Ilicet ex oculis prius omnibus excidit imber	
Et lacrimis grandes intepuere genae.	
Inde ferunt Cererem pressique coagula lactis	
Et, quae vicino fonte fluebat, aquam.	150
Accedo mensis et dulcis cymbia lymphae	
Haurio, de salso plus tamen imbre bibo.	
Demissae sed enim miscebant fercula guttae	
Condibatque rudes flebilis unda cibos.	
Ut cessere dapes, viridem faenilia turrim	155
Nocturni repeto mollia fulcra tori.	
Longa sed invisam removet dum cura quietem,	
Lassa recusabant membra sopore frui.	
Heu, mihi quam picti tum segnis inertia mundi	
Visaque quam tardo sidera nare polo!	160
Ipsa videbantur glacialis plaustra Bootae	
Prensa Lycaonio diriguisse gelu.	

146. illacrimante vices S; illacrimando vices L; illacrimando vias N — 147. pius N — 148. Atque graves lacrimis N — 151. Accedo moestus N; dulcis L, dulcia BS — 152 amne libo N — 153. Demissae sed enim BS; Iniussae quamquam LN — 159. Heu mihi, wszystkie wydania.

była zwykła (ojczysta) mowa wieśniaków.

146. illacrimandō = illacrimans; końcowe ō w dat. i abl. gerund. spotykamy już u poetów rzym. połączwszy od Seneki.

147. prius (zam. primum), któremu odpowiada (w. 149) inde = deinde — omnibus (scil. rusticis) jest dat., którego się należy domyślić także do wyrazu intepuere (w. 148). — imber, o deszczu łez; por. Owid. Tr. 1. 3. 18.: imbre per indignas usque cadente genas.

148. lacrimis abl. caus.

149. Cererem = panem. — coagula pressi lactis, grudkę, gomułkę sera.

152. de salso imbre = de lacrimis.

153. miscebant fercula (accus.) = immiscebant se ferculis.

154. flebilis unda = lacrimae. — rudes cibos, prostą, niewykwintną strawę.

155. Łącz: repeto viridem turrim, mollia fulcra faenilia tori nocturni, udając się na zielony stożek, miękką z siana podstawę nocnego łoża.

157. invisam, scil. sibi.

159. Łącz: quam segnis tum mihi visa est inertia picti mundi (stropu nieb. stojącego w gwiazdy), quam tardo polo sidera nare mihi visa sunt. — W powyższych słowach wyraził poeta myśl: owa noc wydała mi się zbyt długą.

161. Bootes (βούτης, poganiacz wołów), gwiazda na północnem niebie w pobliżu wielkiego Niedźwie-

- Expergiscentis vix tandem cornua lunae
 Prospicio summis evigilare iugis.
- Suspiro roseoque pigram Tithonida lecto 165
 Et queror immites stertere solis equos.
- Invitata meis cum mox Aurora querelis
 Eoo roseum protulit amne caput,
- Consurgo faustumque precor mihi surgere solem
 Et Superos suplex in mea vota voco. 170
- Audivere preces; sociae nam nuntia vitae,
 Fraterna venit littera missa manu.
- Et brevis illius fuerat sententia scripti:
 »Nil mihi rescribas, attamen ipse veni«.
- Continuo castigo moras, silvamque remensus 175
 Afferro sollicitis Patribus hospes Ave.
- Et simul apposita curamus corpora cena
 Membraque frondoso sternimus apta toro.

165. Suspiro BS, Suspicio L — Tritonida wszystkie wydania. — 166. lucis equos L — 169. Conspicio, faustumque N — 175. moram N

dzia; Bootes zwie się także Arctophylax (= stróż niedźwiedzia) — plaustra, konstalacya Wozu, czyli wielkiego Niedźwiedzia.

162. Lycaonio gelu, mrozem północnym; Helice, córka arkadyjskiego króla Likaona, została przemienioną w konstalacyę Wielkiego Niedźwiedzia, znajdującą się na niebie północnem; stąd Lycaonius = północny.

163. Łącz: Prospicio (widzę przed sobą) tandem evigilare summis iugis (wysoko na niebie) cornua lunae vix expergiscentis.

165. Łącz: et queror pigram Tithonida (in) roseo lecto et immites equos solis stertere. — Tithonus, małżonek Aurory czyli Eos; stąd Tithonis = Aurora, Eos.

168. Eoo... amne, ze wschodniego oceanu.

171. littera (= litterae, list), nuntia vitae sociae (= sociorum meo-

rum), jako zwiastun życia moich towarzyszy.

172. manu fraterna = fratris, t. j. towarzysza Zakonu Jezuitów; gdyż członkowie zakonów duchownych nazywają siebie braćmi (fratres).

175. castigo moras, robię sobie wyrzuty z powodu zwłoki, t. j. żem się zatrzymał przez noc u wieśniaka.

176. sollicitis, scil. de me. — Patribus (scil. Bambergensibus Soc. Jes.). Na wieś o napadzie zbrojów na podróżujących kleryków wysłali zapewne Jezuici z Bambergu kilku Ojców z żywnością i innymi środkami na miejsce napadu, celem zapiekowania się losem ofiar. Ci Ojcowie, odszukawszy trzech towarzyszy podróży Sarb., wysłali list do Sarbiewskiego, przebywającego w gościnie u wieśniaka w pobliskiej wiosce, z wezwaniem, by do nich przybył. — 178. frondoso toro, na

Mane petebatur propero Bamberga meatu, Naufragii statio portus et illa fuit.	180
Hic habitat Clariis devota sacraria Musis Cultorum Iesu docta caterva Patrum.	
Hospita tecta patent, consternatique labore Solamur longa perdita membra fame.	
Inde Ratisbonam, quam turbidus alluit Ister Et circumfusus luxuriatur agris,	185
Quasque colit sedes Ingolstadiana iuventus, Et Monaci celsas, regia tecta, domos.	
Mox Hallam petimus vicinaque moenibus Hallae Oppida, quae rapidis alluis, Oene, vadis.	190
Hinc inter canos hiberna cacumina montes, Et quae sol torvis aspicit arva genis, Brixina Bolsanique procul vineta petuntur Atque Tridentini pingua rura soli.	

186. aquis L N — 188. Monachum N — 190. Zam. »rapidis«, któryto wyraz jest moją konjekturą, mają wszystkie wydania »ruptis«. — 191. Hinc S; Hic inter canas... rupes L N B — 193. Volsanique L.; Volsanique vireta N

postaniu z liści — apta = apte, wygodnie.

179. petebatur, scil. a nobis — Bamberga, Bamberg, miasto w północnej Bawaryi, gdzie znajdowało się kolegium jezuickie.

180. Łącz: illa (scil. Bamberga) statio et portus naufragii (nostri) fuit; — naufragii (= naufragorum), tu przenoś. o towarzyszach, którzy uszli szczęśliwie rąk zbójceckich.

181. Claros, miasto jońskie w Azyi Mniejszej, leżące na północny zachód od Efezu. W niem znajdowała się słynna świątynia Apollina z wyrocznią; stąd Clarius = Apollineus — sacraria devota Clariis Musis, o kolegium jezuickiem.

182. Jesu, (genet.).

183. patent, scil. nobis. — tecta, dom Zakonu Jezuitów.

185. Ratisbonam, scil. petimus —

Ratisbona (Regensburg), jedno z najstarszych miast Bawaryi nad Dunajem.

186. et (quae)... luxuriatur agris, i która obfituje w urodzajne pola dokoła leżące.

187. Łącz: et (petimus) sedes, quas Ingolstadiana iuventus colit (= incolit), t. zn. petimus Ingolstadtium; Ingolstadt, miasto bawarskie, w którym wówczas istniała akademia Jezuitów.

188. Monacum- i, Monachium — regia tecta, mieszkanie, siedziba, stolica królewska.

189. Halla, miasto tyrolskie, nad rzeką Innem (łac. Oenus).

191. hiberna (= nivosa) cacumina jest accus. względu, należ. do canos.

192. Łącz: (inter) arva, quae sol torvis genis (groźnem, niełaskawem

Saepta latrociniis caecis via rursus ab antris	195
Flumineum cautos ire coëgit iter,	
Arboreaue super liquidas strue currimus undas	
Et Latiae tandem radimus arva plagae.	
Postera cum roseas lux emersisset in auras	
Et iam sole recens erubisset humus,	200
Pulchra coronatas attollit Mantua turres,	
Altius assurgunt aurea tecta ducis.	
Ingredimur, densis glomerantur compita turbis	
Et populi toto fluctuat unda foro.	
Hinc picturatis laqueata palatia saxis	205
Templaque divitibus conspicienda tholis,	
Hinc fora mirantum venantur lumina Patrum	
Et foribus celsas porticibusque domos.	
Nec minus attonitas opulenta Bononia mentes,	
Nec minus antiquae detinuere Senae.	210
Una tamen Latias inter Florentia sedes	
Visa mihi nitidos disposuisse lares,	

195. armis L; latrociniis... arvis N; latrocini... antris BS — 196. castos B — 200. enituisset L — 202. zam. Altius assurgunt ma LN Andinique patent. — 207. mirantur, B — 208. celsae... domus L — 210. distinuere N — 212. de-
posuisse N

obliczem) aspicit; poeta rozumie pola skaliste i nieurodzajne.

193. Brixina - ae lub Brixinum - i, (Brixen), Bolsanum (Botzen), Tridentum, są miasta tyrolskie.

195. Łącz: via rursus saepta latrociniis (=latronibus) (nos) cautos a caecis antris (discedere et) iter flumineum ire coëgit. Od Trydentu do granicy włoskiej odbywał poeta z towarzyszymi podróż rzeką Adygą na statku.

197. Łącz: super arborea strue, na statku drewnianym. — currimus = percurrimus.

198. Latiae plagae = Italiae.

200. recens, scil. nobis.

201. coronatas turres, ozdobione wieńcem, czyli blankami.

202. ducis, scil. Mantuani; Mantua była bowiem od r. 1530. stolicą wolnego księstwa Mantuańskiego.

205. Hinc = tu. — palatia saxis picturatis laqueata, pałace wykładane barwnymi marmurami.

206. conspicienda (z abl. lim.) = conspicua. — 207. Patrum = nostra.

208. Domos foribus porticibusque (ablat. limit.) celsas = domos foribus porticibusque celsis (ablat. qual.).

209. mentes, scil. nostras detinuit.

210. Sena - ae, dziś miasto Siena w Etruryi, na południe od Florencyi. — Zam. sing. użył poeta plur. Senae, prawdopodobnie ze względów metrycznych.

211. nst. Łącz: Una tamen inter Latias sedes (Italiae urbes) Floren-

Qualia pubentes variant violaria sulcos

Scitaeque dispositis floribus arva placent.

Vitiferos illinc, non sobria culmina, montes 215

Scandimus, Etruscos praevehimurque lacus.

Et tandem pluvium caelo revehente Novembrem

Flaminiae terimus pulverulenta viae.

Apparent centum pendentia templa columnis,

Apparent Latio pegmata celsa Foro 220

Ipsaque Roma patet. Salve, pulcherrima rerum

Roma, Palatinis ardua Roma iugis!

Pulchraque ter gemini, salve, domus hospita mundi,

Divinae, salve, religionis honos,

214. Sertaque L — 215. Vitiparos N — 216. Hetruscos wszystkie wydania.
— 219. templa L, tecta B S — 221. rerum L. mundi B S — 223. Pulchra
quatergemini L N; tergemini B S; ter gemini moja poprawka.

tia mihi visa (est) nitidos lares (= domos) sic disposuisse (et sic placere), qualia (= ut) violaria pubentia sulcos variant, utque arva scite dispositis floribus placent. Myśl powyższych słów nst.: Układ domów we Florencyi jest tak malowniczy, i pełen powabu, jak malownicze są bujne grządki fiołkowe, które umiejętnym układem kwiatów zachwycają.

215. non sobria, t. j. porośle winną macią; por. Stat. Silv. 4. 3. 12 i 4. 2. 37. — non sobria culmina montes (hypal. adj.) = montes non sobrios culminibus (abl. lim).

216. Etruscos lacus, t. j. Lacus Volsiniensis, Ciminius i Sabatinus.

218. Via Flaminia, gościniec prowadzący z Rzymu do Ariminum, zbudowany przez censora C. Flaminiasa w r. 220 prz. Chr. — Flaminiae terimus pulverulenta viae = Flaminiam terimus pulverulentam viam, jedziemy gościniec pełnym kurzu. Co do zwrotu viam terere, por. Hor. Epod. 4. 14.

219. Łącz: templa pendentia (spoczywające) (in) centum columnis.

220. pegmata, rusztowania, budynki, gmachy — (in) Foro Latio = F. Romano.

221. pulcherrima rerum, najpiękniejsza ze wszystkich rzeczy, ze wszystkiego; genet. rerum służy niekiedy do wzmocnienia superlat; oddajemy go najczęściej słowami »ze wszystkiego, na świecie« — por. Owid. Met. XII. 502: fortissima rerum animalia — Id. XIII. 508: (Hecuba) maxima rerum.

222. Palatinus, dotyczący wzgórza Palatyńskiego w Rzymie; stąd Palatinus = Romanus. Palatinis iugis ardua, wznosząca się na wzgórzach Palatyńskich; poeta ma tu na myśli siedm pagórków, na których Rzym starożytny był zbudowany.

223. ter należy do salve; gemini mundi, świata podwójnego, t. j. obu półkuli, wschodniej i zachodniej; znaczenie wyrazu geminus wyjaśniają ww. 225. i 226: regna utroque sole rubentia.

Quae mare, quae terras et utroque rubentia sole De Capitolino vertice regna vides.	225
Hinc Quirinalis surgunt fastigia clivi, Hinc Vaticanae regia tecta domus.	
His Pater attonitum speculatur ab arcibus orbem, Regna cui flexo procubuere genu,	230
Cui polus et late liquidi patet aetheris aula Et reserat famulas ad pia iussa fores.	
O quanta rerum se maiestate coronat Quantaque vicinis invidet aula polis!	
Ille tamen, qui se mirantibus invehit astris Et cava non humilis nubila tranat, apex,	235
O quantum spatiis indulget et aëra quantum Occupat et brutam vertice spernit humum!	
Scilicet ampla patet Laurentis regia Petri, Constantine, tua regia coepta manu.	240

227. Quirinales, rerum fastigia, clivi S; rerum wszyst. wyd.; surgunt moja popr. — 229. speculatur L N, speculatus S — 232. ad sua iussa N — 237. aethera N — 238. cunctam vertice N

225. quae, ściąga się na domus (w. 223.) względnie Roma (w. 222.); utroque sole, t. j. wschodzącem i zachodzącem.

227. Hinc (w. 227. i 228.) tu; zgłoskę Qui, wyrazu Quirinalis, która u poetów rzym. jest krótką, wzdłużył poeta.

228. Vaticana domus, zamek watykański, siedziba papieska.

229. Pater = Pontifex Maximus, Ojciec św. — his ab arcibus, t. j. z wyżyn pałacu watykańskiego. — attonitum orbem, zdumiony majestatem Ojca św., korzący się przed nim.

231. aetheris aula = caelum.

232. Łącz: et (cui) reserat (scil. polus et aetheris aula) famulas fores ad pia iussa, na pobożne próśby którego niebo usłuźnie (chętnie) otwiera swoje podwoje; sens tego

zdania: niebo wysłuchuje chętnie pobożnych modłów Ojca św.

233. se coronat, scil. aula Pontificis Maximi, zamek Ojca św. na Watykanie.

234. quantaque (= et quam) invidet vicinis polis, i jak wysoko pnie się ku niebiosom sąsiednim.

235. Łącz: Ille tamen apex (o kopule kościoła św. Piotra na Watykanie), qui se invehit mirantibus astris, wysoko się wznosi do gwiazd ku ich zdziwieniu.

236. non humilis = sublimis, wysoko w górze.

237. nst. Myśl: jak wielką przestrzeń zajmuje on na ziemi i w powietrzu (w górze) i jak wysoko wznosi się szczyt jego ponad ziemię!

239. Laurentum, miasto łatyńskie niedaleko ujścia Tybru; stąd adiect.

Hanc circum tot iam lassantur saecula molem

Et senium mundi grande fatigat opus.

Interitus obiisse suo tot vidit in ortu,

Regnaque dum pereunt, nascitur una domus.

Ipsa suo segni miratur machina nisu,

245

Inconsummata tecta stupere mora.

Dumque vetat tantos operum dormire labores,

Artificum lentas increpat ipsa manus.

Sic mecum tacitus miror dum moenia, subter

Densa suburbanum vinea monstrat iter.

250

Interea pronas sol detorquebat habenas

Et niger adversos vesper agebat equos.

242. serum L — W. 243. i 244.. które są w NS, brakuje w BP — obiisse N, abiisse S — 245. segnis N — 246. Inconsummatam... moram N — 251. pronus N

Laurens = Latinus, Romanus. — ampla regia, o kościele św. Piotra na Watykanie, którego budowa rozpoczęta w r. 1450, została ukończoną w r. 1585. Kościół ten zbudowano na wzgórzu watykańskim w tem miejscu, gdzie pierwotnie stał kościół św. Piotra, wzniesiony przez ces. Konstantyna W. — Nasz poeta rzecz tak przedstawia, jakoby sam Konstanty W. rozpoczął budowę wspaniałego Kościoła św. Piotra. (Regia coepta, tua, Constantine, manu, w. 240). — Myśl w. 241. nst.: Nad wykonaniem tego starożytnego, ogromnego dzieła świata pracowało z trudem tyle wieków.

243. Łącz: vidit (scil. haec moles) in (w czasie) suo ortu tot (scil. homines) interitus (= mortes) obiisse.

244. una domus, o kościele św. Piotra.

245. machina = machinator, twórca, wykonawca (Kościoła) — miratur suo segni nisu, dziwił się z powolnego posuwania się dzieła, t. j., że budowa kościoła zbyt powolnie naprzód postępuje.

246. tecta inconsummata (hypal. adj.) stupere (inf. hist.) mora, gmach niewykończony zdumiewał się nad zwłoką t. j. że budowa jego tak długo się wlecze, trwa.

247. vetat, scil. machina, którego to wyrazu należy się domyśleć także do >ipsa< (w. 248.) tantos labores operum dormire, ustawać w pracy nad tak trudnem dziełem.

248 Architektami zatrudnionymi przy budowie kościoła św. Piotra byli Michał Anioł, który dostarczył planów i rysunków, dalej Bramante, Sangallo, Peruzzi, Maderni i Bernini.

250. Łącz: (meum) iter suburbanum monstrat subter densa vineta (acc. plur.), podczas przechadzki po przedmieściach oglądam niżej leżące winnice.

251. pronas sol detorquebat habenas, skręcało uzdę na dół, t. j. zniżało się ku zachodowi; co do zwrotu detorqueere habenas, zob. Verg. En. 11. 765.

252. adversos vesper agebat equos, wieczór wiódł naprzeciw swoje ko-

Farnesiana patet nostrae domus hospita cenae,
 Quae tamen a Iesu nomine nomen habet.
 Mane venit, Latiis petimus sacra tecta Camenis, 255
 Gregorii sanctae quae posuistis opes.
 Hic in Apollineos sedem Parnassida ludos
 Hippocreneae constituere deae.
 Haec domus, haec requies nobis, haec meta laborum
 Non eventuri meta doloris erat. 260
 Nicoleon ipso tecti de limine coepit
 Febris inassuetis sollicitare modis;
 Dumque repentino corpus depascitur igne,
 Ante bis ad quartum sueta redire diem,
 (Insperata meo quid nuntia demorer ore?) — 265
 Intempestivo funere frater obit.
 Non Corcyraeis illum Podalirius herbis,
 Non data Paeonia pharmaca saepe manu,

255. cara B — 256. sacrae N — 257. Hinc B; Inter (zam. Hic in) N; aliam wszystkich wydań poprawilem na sedem. — Parnassida B S; Permessida L N — 260. laboris N — 268. Maeonia P B

nie, t. j. wyprowadzał w górę na niebo, czyli wieczór zapadał.

253. Farnesiana domus, jest to Dom Jezuitów wraz z kościołem pod wewaniem »Jezusa« w Rzymie, założony przez kardynała Alexandra Farnese.

256. Papież Grzegorz XIII. (1572—1585) założył »Collegium Romanum S. I.«; do niego odnoszą się słowa poety w. 255.: tecta Latiis Camenis sacra.

257. Myśl w. 257. i 258.: Tu obrały sobie muzy siedzibę parnazyjską na szkołę Apollińską, t. j. na szkołę, gdzie się udziela nauk i umiejętności, których Apollo jest opiekunem.

260. non, należy do meta; doloris eventuri, boleści, która miała nas nawiedzić.

261. Nicoleon, t. j. Mikołaja Zawiszę, towarzysza Sarbiewskiego

podczas podróży do Rzymu — de ipso limine tecti, zaledwie przestąpił próg domu.

264. Ante, przedtem — (febris) sueta redire bis ad quartum diem, która zwykła wracać dwa razy do czwartego dnia, t. j. w przeciągu czteru dni, czyli która wracała co drugi dzień.

165. Łącz: quid (są to słowa listu) meo ore insperata nuntia demorer? czemuż mam się ociągać z wiadomościami niespodziewanemi?

266. intempestivo funere, przedwczesną śmiercią, przedwcześnie. — Co do znaczenia wyrazu frater zob. uw. do w. 172.

267. Corcyrę (Korfu) identyfikowali starożytni z bajeczną wyspą Scheryą, siedzibą króla Alkinoosa, który tamże posiadał wspaniałe ogrody, opisane w Hom. Odys. VII. 114—130. — A zatem Corcyraeis herbis,

- Non illum fatis, medicis sata gramina campis,
 Non instillatae praeripuistis aquae. 270
- Vidimus attonitos fraterna morte sodales
 Pallida deiectis flere per ora genis.
 Ast ego, quas illi lacrimas, quae carmina fundam
 Singultu medios impediēte sonos?
 Quaelibet umentes irroret lacrima vultus, 275
 Est pro materia parva futura sua.
 An faciles deflebo suo cum pondere mores
 Eloquiique sacras et pietatis opes?
 An festinati praereptas crimine leti
 Ingenii dotes divitiasque sui? 280
 Cetera quid memorem? Vacuat mea lumina maeror
 Et lacrimae steriles destituere genas.

269. fato N — 276. Zam. Est, ma B. Et — 278. Eloquiine L — 281. sua
 umina (wszyst. wyd.); mea (moja popr.).

znaczy tyle co „najbardziej wyszu-
 kanemi ziołami, jakie tylko rosły
 w najwspanialszych ogrodach. — Po-
 dalirius, syn Asklepiosa i Epiony,
 brat Machaona, wraz z którym przy-
 był pod Troję z 30 okrętami. Obaj
 bracia są słynnymi lekarzami Gre-
 ków pod Troją.

268. Paeon (gr. *Παιών, Παίων*),
 nazwa lekarza bogów, który u Ho-
 mera leczy zranionego Hadesa i Are-
 sa; ten wyraz jest także przydom-
 kiem Apollina jako bożka sztuki le-
 karskiej. A zatem Paeonia manu =
 ręką lekarską, lekarzy tak słynnych,
 jakim był Paeon.

269. fatis = morti. — medicis sa-
 ta gramina campis (hypal. adj.) =
 gramina medica (lecznicze zioła)
 sata in campis.

270. instillatae aquae, prawdopo-
 dobnie cudowne płyny lecznicze.

272. deiectis per pallida ora ge-
 nis (abl. qual.) należy do sodales.

274. singultu medios sonos im-
 pediente, kiedy łkanie przerywa mi

słowa we środku, w połowie —
 nie pozwala mi słowa wykszusić.

275. irroret, coniunct. concess. —
 vultus, scil. meos.

276. Łącz: (quaelibet lacrima)
 parva futura est pro materia sua,
 wszystkie łzy będą za szczupłe w sto-
 sunku do przedmiotu straty, t. j.
 nie wystarczają, by godnie opłakać
 zgon przyjaciela. — Co do zwrotu:
 pro materia, por. Owid. Met. 3. 334:
 Nec pro materia fertur doluisse.

277. An... an, zam. utrum...
 an — mores faciles, łatwy, swo-
 bodny charakter, usposobienie —
 suo cum pondere, połączone z wła-
 ściwą mu powagą.

280. sui, zam. eius, scil. Nicolei.

281. vacuat (= vacuavit, scil. la-
 crimis) mea lumina maeror, smutek
 wycisnął wszystkie łzy z moich oczu.

282. steriles, suche, należy do
 genas, scil. meas. — Mysł w w.
 281—292, w których poeta w prze-
 sadny i nienaturalny sposób daje
 wyraz swojej boleści, jest nst.:

Amnis, adulanti quicumque rosaria lympha
 Lambis et externa vergis in arva fuga,
 Et vos caerulea rivi de plebe minores, 285
 Qui vehitis domino parca tributa mari,
 Et tu, Thybri, tuam qui circumlaberis urbem
 Et famulas praeter moenia volvis aquas:
 Si licet et ripas oculis mutare placebit,
 Per mea flumineas lumina flecte vias. 290
 Flectit et undosis gemitum singultibus arcet,
 Vix sinit extremum dicere voce Vale.

285. Zam. rivi ma Phoebi PB — Et vos, o vili rivi N — 286. parca L, inne wydania parva — 288. Et faciles N — 289. Scilicet P; placebit L, inne wyd. licebit. — 292. extrema L.

»Ja już wyplakałem wszystkie łzy za drogim przyjacielem; przeto wy, rzeki i potoki, i ty, Tybrze, opuśćcie koryta, a wlewajcie swoje fale do moich oczu, bym mógł dalej opłakiwać zgon przyjaciela. Tybr usłuchał, spuścił do moich oczu swoje fale, które głośno szumiąc, ledwie dozwoliły mi wykszusić ostatnie Vale za zgasłym przyjacielem.

284. externa fuga t. j. wylewając się na zewnątrz, występując z koryta.

285. de plebe caerulea, z liczby mniejszych, późniejszych strumyków.

287. urbem = Romam.

289. ripas oculis (abl.) mutare, zamienić brzegi (koryto) na moje oczy, t. zn. zamiast wśród własnych brzegów, płynąć przez otwory moich oczu.

291. Flectit, scil. Tiberis. — gemitum, scil. meum.

292. sinit, scil. me — extremum należy do Vale.

